

CH

Josef Chaloupka

4. 6. 1898 Brno

24. 1. 1930 Brno

Vystudoval učitelský ústav v Brně. Po návratu ze světové války učil nejdříve v Měnině u Židlochovic (1919–20), pak na rodinné škole Vesny v Brně. — Byl členem Literární skupiny. Od r. 1925 redigoval obrázkovou přílohu Nového lidu Niva, od r. 1926 knižnici Ruchu. Přispíval do Hosta, Mladého světa, Lumiru aj.

Chaloupkovo básnické dílo je rozsahem nevelké a pohybuje se na rozhraní mezi impresionismem a expresionismem. Ch. je lyrik s melodickou schopností a se smyslem pro tragické, baladické osudy. Chce vyřešit svůj vztah ke světu poznáním sebe sama, ale marně hledá vnitřní rovnováhu. Ve svých prvních básních podléhá zvlášť vlivu Wolkrova → a Sovovu →. Byl stržen vlnou proletářské poezie; jeho báseň *Před vítězstvím*, zpěv o zkáze starého světa a tušení zítřka, utápí se však v chimérické mlze. Také Ch. sociální balady jsou přetíženy sentimentalitou. V posledních dílech se projevuje obrat k náboženské meditaci. Nejvlastnějším polem Ch. tvorby jsou jemně senzitivní záběry přírodní a teskné reflexe o smyslu bytí.

BIBLIOGRAFIE

Vzplanutí (Bb 1920). Kamarád mrtvých (Bb 1922). Před vítězstvím (B 1922). Hlas a mlčení (Bb 1923). Tvůj bližní (Bb 1927). — Posmrtně: Poslední melodie (Bb 1938). — Provedené hry: Vteřina slávy (1920).

LITERATURA

F. X. Š. v KP 12 (1959) a v SZáp 1929–30; B. Václavěk v Lit. studiích a podobiznách (1962); F. Götz v předml. ke kn. Poslední melodie (1938) a v Lit. rozhledech 1929–30. *šv*

Petr Chelčický

kolem 1390

kolem 1460

Sociálně politický a náboženský myslitel husitské doby. O jeho životě není přímých zpráv. Většinu života prožil nejspíš jako svobodný sedlák ve vsi Chelčicích u Vodňan. V letech 1419–20 pobýval v Praze, kterou možná poznal už za Husova života. Znal se s Husem →, s Jakoubkem ze Stříbra → a s jinými ideology revolučního hnutí, čerpal z rozhovorů s nimi i z jejich děl podněty k vlastním náboženským a sociálním úvahám, ale žádné názory nepřejímal bez výhrad. Základním pramenem vlastních úvah i měřítkem cizích názorů byla mu bible, kterou osobitě a nekonvenčně vykládal se zřetelem k situaci poddanského venkova proti zájmům privilegovaných vrstev. Nedostatek školního vzdělání mu bránil v hlubším přímém studiu dobových teologických autorit; jako samouk však získal z dostupných českých pramenů široké vědomosti, hlavně se zřetelem k aktuálním teologickým otázkám (např. k Viklefovu učení). To, že nebyl svázán tradicí středověkého vzdělání a že žil uprostřed venkovského lidu, umožňovalo Ch. nekonvenční pojmání náboženských otázek: viděl je z jiného

úhlu než vzdělanci jeho doby, hledal v nich přímou cestu k řešení sociálních problémů společnosti. Štetlost, osobité názorové východisko a styky s vůdčími ideology byly předpokladem k osobní i písemné účasti Ch. na teologických disputacích s představiteli pražské i tábořské husitské strany (diskuse s Jakoubkem ze Stříbra za pražského pobytu o právo na válku, spory s tábořskými teology o dobově významnou otázku Kristovy tělesné přítomnosti v oltářní svátosti, s Janem Rokycanou → o závaznosti lidských ustanovení a o respektování teologických autorit aj.) Učení tábořských theologů, theologů chudiny, bylo mu nejbližší, ale přesto se s nimi zásadně rozcházel v názoru na oprávněnost „tělesného boje“; ten považoval Ch. v duchu svého důsledného přijímání novozákonních příkazů za neslučitelný s pravým křesťanstvím. Nekompromisně proto odmítal i husitské revoluční boje. Jako důsledný náboženský myslitel a kritik společnosti byl ctěn i svými odpůrci z obou husitských stran a vyhledáván ve své venkovské samotě. Brzy (snad už od dvacátých let) se kolem něho shromažďovala skupina přívrženců, zv. Chelčičtí bratři. Východiskem vlastní literární tvorby P. Chelčického bylo dílo Tomáše ze Štítického → jako autora písničiči se vzdělavatelem záměrem česky o nejsložitějších teologických otázkách; četl a později upravoval i komentoval jeho spisy z hlediska svého myšlenkového radikalismu. Vlastní náboženské a společenské názory Ch. krystalizovaly v řadě drobnějších traktátů od začátku dvacátých let 15. stol. V traktátu *O boji duchovním* (asi 1421) odmítal jakýkoli druh fyzického násilí, tedy i spravedlivou válku, a za jediný přípustný boj prohlásil „boj duchovní“, tj. odpor proti ďáblu. Spiskem *O církvi svaté* (asi po 1421) vložil svůj názor na církev jako na jediné tělo s mnoha údů, které jsou si vzájemně rovny vůči hlavě církve, Kristu. Názor o vzájemné rovnosti všech členů křesťanské společnosti rozvedl v traktátu *O trojím lidu řeč* (asi 1425); tím, že do teologických úvah promítl neutěšenou situaci venkovského lidu, dospěl k radikální kritice tradičního rozčlenění společnosti na tři stavy: panský, duchovní a

poddanský. Zdůrazňoval význam opovrhovaného a trpícího venkovského lidu pro společnost a žádal pro něj spravedlnost ve jménu křesťanské rovnosti; té hodlal dosáhnout zavřením státu a všech jeho institucí, neboť rušily ideální společenství Kristovy církve. Odmítal proto jakoukoli světskou moc, ať už byla prováděna osobami duchovními nebo světskými. V uvedených traktátech je obsaženo jádro názorového systému P. Ch., v pozdějších pracích rozšiřované a doplňované. Prvního velkého rozvedení se dostalo Ch. názorům v *Postile* (kolem 1435); nebyla souhrnem skutečných kázání, ale útvarem, který Ch. umožňoval doplnit svérázným laickým výkladem biblických úryvků jiné vlastní traktáty, v nichž byly obecné teze potvrzovány nebo vyvraceny biblickými výroky. Ustálené biblické úryvky, určené za náměty kázání v jednotlivých nedělích roku, tzv. perikopy, poskytl Ch. v *Postile* příležitost vyjádřit názory na rozmanité náboženské i světské otázky. — Druhým velkým dílem a nejvýznamnější prací Ch. je rozsáhlý traktát *Síť víery* (asi po 1440), věnovaný systematickému výkladu o dokonalé církvi a o silách, které jí kazí (podle Ch. jsou jimi světská moc a moc zkažené katolické církve), i rozboru jednotlivých vrstev soudobé společnosti z hlediska novozákonního ideálu. V tomto díle se nejvíc uplatnila Ch. básnická obraznost opřená o bibli a pozorovatelský talent i přímocíarost soudů, vycházejících z ucelené představy o uspořádání společnosti. Vedle zmíněných děl dochovalo se na padesát drobnějších traktátových projevů většinou k čistě teologickým otázkám; některé z nich byly adresovány určitým osobám mezi přívrženci i odpůrci (např. Janu Rokycanovi, Mikuláši Biskupcovi → aj.). I v těchto traktátech je podstatnou složkou ideové a umělecké působivosti zřetel k útisku lidu a síla konkrétních básnických obrazů, vycházejících z představové oblasti prostého člověka. — Učení P. Ch. mělo značný a dlouho trvající ohlas, jak svědčí tisky jeho velkých děl z dvacátých let 16. stol. Jeho ideál dělné společnosti, založené na křesťanské rovnosti všech členů a pasívně snázející světské zlo ve jménu posmrtné odměny, pokusila se uskutečnit od konce padesátých

let 15. stol. nově založená jednota bratrská; její představitelé byli ještě s Ch. ve styku a Ch. jim snad určil některé ze svých posledních traktátů. Společensko-kritická složka Ch. učení patří k nejradiikálnějšímu a historicky nejvýznamnějšímu dobovým kritikám evropského feudalismu; naproti tomu vývoj jednoty po smrti Ch. ukázal utopický charakter jeho reformního programu. K jeho filosofii křesťanské pasivity se přihlásil L. N. Tolstoj.

EDICE A LITERATURA

Postila, vyd. E. Smetánka (1900—03); Sief viery, vyd. E. Smetánka (1929); O trojm lиду, O cirkvi svaté, vyd. R. Holinka (1940). — A. Míka: P. Ch. (1963). E. Petru: Soupis díla P. Ch. a literatury o něm (1957). jk

František Chládek

23. 8. 1829 *Hředle u Rakovníka*

20. 9. 1861 *Senomaty u Rakovníka*

Narodil se v rodině chudého tkalce. Sám se také tkalcem vyučil a nabyl bohatých životních zkušeností na vandrovních cestách po Čechách, Moravě a ve Vídni. Remeslo ho však neuzivilo. R. 1851 se přestěhoval do Senomat, kde se živil řezbářstvím. Živořil v bídě a zemřel na tuberkulózu.

V Chládkově skromném básnickém odkazu, jenž vznikl převážně v letech padesátých a kterým se projevil jeho živelný, neškolený talent, se prolínají vlivy sentimentální předběrnové lyriky s ohlasy politické satiry havlíčkovského ražení, naplněné demokratickými a nacionálními ideami z r. 1848. Probleskují zde však i osobité motivy žaloby na životní bídu, jimiž Ch. předznamenal sociální lyriku májovců.

BIBLIOGRAFIE

Verše v časopiseckém výboru otiskl poprvé Alfred Waldau (*Obrazy života 1861*); knižně vyšly 1884 (v usp. O. Mokrého) a 1952 (v usp. R. Grebeníčkové).

LITERATURA

O. Mokrý v předml. k *Básním* (1884); R. Grebeníčková v *dosl. k výboru Básně* (1952). F. Batha ve *Varu* 1951—53. ah

Josef Krasoslav Chmelenský

7. 8. 1800 *Bavorov*

2. 1. 1839 *Praha*

Syn učitele, vystudoval gymnasium v Českých Budějovicích (do r. 1818) spolu s F. L. Čelakovským a J. Kamarýtem, v Praze filosofii a práva (do r. 1825, doktorát 1828). Působil jako soudní úředník v Praze. Od r. 1837 prováděl na Moravě a v tehdejší Slezsku soupis majetku olomouckého arcibiskupství lichtenštejnského panství. Ohlas těchto cest se projevil i v jeho činnosti básnické. — Přispíval do *Časopisu Českého muzea* (zde *Slovo o kritice*, 1837), *Čechoslava*, *Vlastimila* (zde *Růže plané z Moravy a Slezska*, 1840), do *České včely*, *Poutníka slovanského*, *Květu*, *Časopisu pro katolické duchovenstvo*, *Denice* (*Polní kvítí z Moravy a Slezska*, 1840). Vydával almanach *Kytka*. Dar umění a zpěvu na rok ... (1836—38) a redigoval *Věnc z zpěvů vlastenských* uvitý a obětovaný *divkám vlastenským* (1835—36; 1837—39 jej redigoval Fr. Škroup).

Chmelenského význam spočívá v kritice literární a především divadelní, kterou u nás jako jeden z prvních soustavně pěstoval. Vzdělán na klasické literatuře německé (Goethe, Schiller) usiloval o vytvoření národní literatury vysoké umělecké úrovně. V literárních kritikách (otiskovaných hlavně v *Časopise Českého muzea* a v *České včele*) požadoval na literatuře, aby plnila svou úlohu v duchu potřeb národní společnosti, a všimal si i formální stránky díla. Kritéria jungmannovské klasicistické estetiky, která na literaturu kladl, mu bránila pochopit poezii romantickou, představovanou v té době nejtýpější K. H. Máchou (posudek *Máje* v *Časopise Českého muzea*, 1836). V pravidelných kritikách divadelních (v *České včele* 1834—38) zdůrazňoval společensky a esteticky výchovnou funkci divadla, vyžadoval uměleckou a technickou dokonalost a všimal si i výkonu jednotlivých herců. Názory na poslání a úkoly kritiky vložil v článku *Slovo o kritice*; požaduje od ní zřetel k estetickým hodnotám, posuzovaného díla, věcnost a pravdivost, od kritiků pak široké vzdělání filosofické,

historické a umělecké. — Stejně významný byl Ch. i jako kritik hudební a především jako propagátor i tvůrce společenského zpěvu, v němž viděl jeden ze způsobů, jak rozvíjet a upevňovat národní život v městech a na venkově. Obecnému zájmu o zpěv vyšel vstříc svým almanachem *Kytka* a především hudebním časopisem *Věvec*, který vyplňoval texty vhodnými ke zpěvu (balady, milostné i vlastenecké písně) od různých autorů i texty vlastními (Nad Berouňkou pod Tetínem), ve Věnci zároveň s nářevy od předních hudebníků (Fr. Škroupa, J. Vorla, J. V. Rosenkrance, Fr. Karasa aj.). Většina písní zde uveřejněných se stala živým repertoárem tehdejší společnosti a některé z nich i zlidověly. S Fr. Škroupem je Ch. tvůrcem prvních českých oper *Dráteník* a *Oldřich a Božena* a pro českou operu překládal i libreta cizí. Ve své době byl oblíben a vážen i jako básník. Přiklonil se k poezii F. L. Čelakovského a pěstoval sentimentální lyriku naplněnou vlasteneckým a lidovým duchem, krotkou erotikou a snahou poučovat (Básně, Plané růže z Moravy a Slezska; posmrtně ve Vlastimilu 1840) a časoměrné epigramy (apostrofy moravských a slezských měst Polní kvítí z Moravy a Slezska; posmrtně v Denici 1840). První překládal *Mickiewicz* (ČČM 1828).

BIBLIOGRAFIE

Básně (1823). Libreta: *Dráteník* (1826, i prem.), *Oldřich a Božena* (1828, i prem.), *Libušin snátek* (1832). Překlady libret: *Kouzelná flétna* (1825). Vybrané spisy vyšly r. 1870 u I. L. Kobra.

LITERATURA

M. Hýsek v LF 1919 (Jungmannova škola kritická); O. Hostinský v Osvětě 1885 (ve studii F. Škroup — o J. K. Ch. jako hudebním kritikovi). rh

Prokop Chocholoušek

18. 2. 1819 *Sedlec u Sedlčan*

5. 7. 1864 *Nadějkov*

Syn obuvníka, v l. 1831—37 studoval gymnasium v Praze. Z neznámých pohnutek odešel do Itálie, v Padově začal studovat chirurgii, nedokončil ji však a roku 1839 se vrátil přes Dalmácii a Bosnu

domů. Žil pak střídavě v Sedlci a v Praze a věnoval se literatuře. Přesvědčením radikální demokrat, účastnil se v r. 1848 politického dění jako vydavatel letáků a redaktor pokrokových listů, r. 1851 byl vězněn jako redaktor *Pražského večerního listu*. Po propuštění a zastavení listu žil v Sedlci, od r. 1855 na statku svého bratra v Horní Bystřici u Tarnova v Polsku, kde byl jako politicky podezřelý internován. Teprve r. 1859 se směl vrátit do Čech a žít v Sedlci (pod policejním dohledem do r. 1861). Po pádu Bachova režimu pracoval pak v Praze v redakci listů *Čas a Hlas*, kde se spřátelil s J. Nerudou →. Vydával *Kocourkov čili Pamětnosti převelického města Kocourkova* a obyvatelů jeho (8 sv., 1847—48), redigoval *Pražský večerní list* (1849—51), byl v redakci *Konstitutionelle Allgemeine Zeitung* (1848), *Času* (Krásova, 1861), *Hlasu* (1862) a *Kalendáře Lípa českomoravská* (1862—64). — Přispíval do *Vlastimila* (zde r. 1841 první povídka *Vanda*), *Květů*, *Poutníka* (*Zapova*), *Vesny* (vídeňské), *Lumíra*, *Rodinné kroniky*, *Slovanských besed* a do časopisů, které redigoval.

Chocholoušek napsal řadu črt a obrázků ze současného života, většinou humoristicky laděných (humoristický sborníček *Kocourkov* vyplňoval drobnými příspěvky rozmanitých forem, často satirického zastoření), v nichž zesměšňoval zejména představitele feudálního panstva a měšťáky a protestoval proti moci peněz a nerovnosti lidí v soudobé společnosti. Těžištěm jeho tvorby byla však historická próza. V povídkách a románech s domácí tematikou, k nimž studoval historické prameny a opíral se i o práce Fr. Palackého →, připomínal bývalou českou nezávislost a existenci českého státu (*Decera Otakarova*, *Přivítání kmet staropražský*) a jeho ušlechtlé, spravedlivé panovníky (*Palcěfik*, *Křižáci*, *Soběslav*). Ústy svých postav vmluvně hájil prospěch a práva prostého lidu a otevřeně hlásal jako jeden z mála autorů i v době obnoveného absolutismu ideály svobody a rovnosti lidí (*Jan Pancéř*). Tyto základní myšlenky, nřtmý výraz svého radikálně demokratického postoje, vviádřil ještě důrazněji a účinněji v povídkách ze

života a dějin jižních Slovanů. Inspiroval se v nich jednak zprávami o současných událostech z bojů jihoslovanských národů proti Turkům (ve čtyřicátých letech), jednak jejich lidovými historickými zpěvy (od let padesátých) a vytvořil z nich ucelený cyklus romanticky stylizovaných obrazů *Jih*. Povídky jsou naplněny silným citovým a revolučním patosem, který se projevuje monumentalizací postav, slavnostní intonací věty, vzrušenými vyprávěčovými komentáři, užíváním expresivních konstantních epitet a pojmenování, opakováním ustálených motivů popisných i dějových. Všemi těmito uměleckými prostředky autor záměrně stupňoval protiklad mezi světem volnosti a světem násilí a vyzdvihoval etický ideál jedincovy oběti pro blaho vlasti.

BIBLIOGRAFIE

Templáři v Cechách (R 1843, 3 sv.). Travič (P 1844). Cernohorci (P 1844). Ilija (P 1845), Drak notjajský (P 1846). Jiřina (P 1846). Palččik (P 1847). Pan Šimon z Vrchtic (P 1847), Hajduci, scény z Bosny (P 1847). Odpłata (P 1847). Všeobecné rukojemství (P 1849). Přivítan. kmet staropražský (R 1855). Dvě královny (R 1855, 3 sv.). Cola di Rienzi (P 1856). Šňatek znenadání aneb Kdy se může s paní mluvit (P 1856). Hrad (P 1860). Harač (P 1861), Mileva (P 1861). Angora (P 1861). Svatba benátská (P 1861). Jih (Pp 1863—64, 3 sv.). Jana Parléře a jiné povídky vydal E. Mleziva (1957). — Sebrané spisy u Kobra 1866—68 (5 sv.), pak u Bursika a Kohouta v l. 1900—01 (15 sv., v 15. sv. bibliografie díla).

LITERATURA

K. Dobeš: P. Ch. (1949). J. Vlček v kn. Kapitoly z děj. čes. lit. (1952); F. Strejček v předmluvě k Humoreskám a satírám (1920). B. Čermák v Květech 1892 (životopis); J. Máchal v Rozpr. filol. (1898, o Jihu); J. Volf v Topičově sborníku 1922 (o Ch. pronásledování); M. Repková v ČLit 1954 (o Jihu). m

J

Boleslav Jablonský

(vl. jm. Karel Eugen Tupý)

14. 1. 1813 *Kardašova Řečice*

27. 2. 1881 *Krakov, Polsko*

Nejstarší dítě mlynáře a rolníka, vystudoval gymnasium v Jindřichově Hradci, v Praze (1832–34) filosofii. Pobyt v premonstrátském klášteře na Strahově, kam toho roku vstoupil, na několik let přerušil a studoval práva; r. 1837 se vrátil do řádu a byl vysvěcen na kněze (1838). Účastnil se kulturního a společenského života let třicátých, byl členem Tylovky skupiny v Kajetánském divadle, ochotnický hrál v českých představeních ve Stavovském divadle, v l. 1837–39 pomáhal Jar. Pospíšilovi řídit *Květy*, redigoval tři ročníky almanachu *Vesna*. V letech 1843–47 kaplanoval v Radonicích u Pátku nad Ohří, v r. 1847 byl ustanoven farářem a proboštem kláštera ve Zvěřinci u Krakova. V Polsku, kde postupně nabýval vyšších hodností církevních i uznání společenského, prožil pak celý zbytek života. — Přispíval do časopisů a sborníků *Jindy a nyní*, *Květy*, *Časopis pro katolické duchovenstvo*, *Časopis Českého muzea*, *Vlastimil*, *České besedy*, *Vesna*.

Nejpodstatnější část Jablonského básnického díla pochází z třicátých a z počátku čtyřicátých let. Milostná lyrika dvoudílného cyklu *Písně milosti* (1836–37) představuje J. nej osobitější básnický přínos. Láska ústí sice do pokorného přijetí

nešťastného osudu a do mystické víry v shledání s milenkou mimo tento svět, je však líčena jako reálný smyslový zážitek; působivě je tu vyjádřena elegická nota ze ztráty lásky a bolest z rozloučení. Kromě báchorkových skladeb v duchu sentimentální romantiky (*Tři zlaté vlasové*) a vlasteneckých básní (*Tři doby země české*) psal didaktickou poezii (cyklus *Moudrost otcovská*, později přejmenovaný na *Salomon*), jejíž moralizující tendence zřetelně vychází z přísně náboženského pojetí přírody a společnosti. Tato tvorba byla v 19. stol. u nás dosti populární a její význam byl přeceňován. J. básnil také polsky (v rukopise *Pieśni nadwiślańskie*).

BIBLIOGRAFIE

Slova vděčnosti a lásky, od rozličných spisovatelů. Sebral a rozmnožil... (1836). *Básně* (1841; zde i *Písně milosti*). *Vítězství kříže* (kázání, 1844). *Růže sionská*. *Katolická modlitební kniha*... (1846, výbor pod názvem *Staročekské i novější písně*, už 1844). Překlad: *Navedení k generálnímu basu* od Jos. Foerster (1835). — *Výbor Písně milosti* (1940).

LITERATURA

E. Jelínek: B. J. (1881); A. Mattuška: *Život B. J.* (1886). V. B. Nebeský v kn. *O literatuře* (1953); A. Stašek ve *Vzpomínkách* (1925) J. Pešek v *Čes. revui* 1909–10 a v *ND* 1911–12; M. Hýsek v *ČCM* 1919. mo

Jožka Jabůrková

(roz. Josefa Řehová)

16. 4. 1896 Ostrava-Vitkovice

31. 7. 1942 koncentrační tábor

Ravensbrück

Po absolvování kursu pro učitelky mateřských škol ve Vitkovicích (1911–14) byla soukromou vychovatelkou dětí, od r. 1915 úřednicí v nemocnici Vitkovicích železáren a v l. 1918–20 vychovatelkou v Praze. Po sňatku se Stanislavem Jabůrkem, funkcionářem dělnické tělovýchovy, pracovala v DTJ, od r. 1921 v komunistických FDTJ, jejichž náčelnicí se stala r. 1924. R. 1926 navštívila Sovětský svaz poprvé, v l. 1926–27 podruhé jako posluchačka Mezinárodního tělovýchovného institutu v Moskvě, potřetí v l. 1934–35 jako žákyně Mezinárodní leninské školy v Moskvě. V l. 1929 až 1938 byla hlavní redaktorkou Rozsévačky (od r. 1933 vedla sama i její dětskou rubriku). V prvních dnech okupace byla zatčena, deportována do Ravensbrücku a tam umučena. — Přispívala do komunistického tisku, zvláště do Rozsévačky (zde 1930–31 román *Dítě lásky* s pseud. Ida Ostravská a 1937–38 *Láska Marty Tomanové* s pseud. Josefa Palečková) a Románových novin (zde 1931 román *Hanko, zpívej!* s pseudonymem Ida Ostravská).

Těžiště literární práce J. Jabůrkové tkví v její novinářské činnosti, kterou věnovala zásadním dobovým politickým otázkám, vášnivě obhajobě Sovětského svazu a především problémům proletářských žen a dětí, jejichž život důvěrně znala. Sociální důraz jejich reportáží je umocňován strohým, o četná fakta opřeným slohem. Trvalý zájem o život dělnických dětí se odrazil jak v dětském koutku *Rozsévačky*, kam psala a kde pracovala s dětskými dopisovateli, tak i v jejím dětském románě *Evička v zemi divů* o životě sovětských dětí. S novinářskou činností J. souvisí i tři románové pokusy autobiografického charakteru a silného agitačního důrazu.

BIBLIOGRAFIE

Tělesná výchova dětí od šesti do deseti let (1927), *Evička v zemi divů* (R pro děti, 1932,

pseud. Ida Ostravská), Nikde nelze radostněji žít (Rpe 1937, s M. Švábovou). Posmrtně: Za štěstí lidu (výbor z článků, 1953).

LITERATURA

M. Pilná: Reportáž o novinářce (1959). Předmluva k výb. *Za štěstí lidu* (1953). A. Tučková v Děj. a současnosti 1961. vš

Metoděj Jahn

14. 10. 1865 Valašské Meziříčí

14. 9. 1942 Hranice

Vystudoval gymnasium v rodišti (1886) a po doplňovací zkoušce na učitelském ústavě v Brně nastoupil r. 1887 na škole v Zašově u Valašského Meziříčí. V letech 1901–19 učil v Komárovicích u Kelče, od r. 1919 byl řídícím učitelem v Rožnově p. R., kde působil až do r. 1925 a kde žil do konce života. — Jako básník debutoval r. 1884 pod pseud. M. Hanuš v moravském almanachu *Zora*; prozaické črty otiskl krátce potom ve *Svatvečeru*, příloze týdeníku *Vyšehrad*. První delší povídku (*Přes práh dětství*) přinesl roku 1890 *Lumír*, další prózy vycházely ve *Světozoru*, *Květech*, *Zlaté Praze*, *Máji*, *Moravskoslezském deníku*, *Nivě* aj. Jahnovy realistické prózy, v nichž je patrný i vliv ruského románu, vyrůstají převážně z drsných zkušeností života na valašské dědině, v té době ještě značně trpící bídou, pověrami, náboženskými předsudky a zaostalostí společenskou i kulturní. Zcela cizí je J. národopisná idyla a také beskydská příroda zůstává převážně stranou jeho pozornosti. Hrdiny jsou převážně slabí, mravně nalomení nebo do vůle osudu oddaní lidé, jejichž jednání určuje především nevybíravé sobectví a zápas o zisk (*Selský práh*). Teprve v pozdějších pracích se J. pohled na svět vyjasňuje a nabývá zároveň tematicky širších perspektiv (*Ráj a jiné povídky*, *Horští lidé a jiné povídky*, *Slunečná paseka*). Podřadnější místo zaujímají v J. díle prózy z městského života, jež mají příležitostný ráz a v nichž chybí spolehlivější znalost prostředí a charakterů (*Kruhy na vodách*, *Duhová vídma* aj.). K charakteristice kraje a postav napomáhá úsporný sloh, oživený často jadrnou lidovou řečí.

BIBLIOGRAFIE

Z temných i světlých cest (Pp 1894), Nevzešlo ráno (Pp 1898), Zapadlé úhory (Pp 1900), Údoim života (Pp 1902), Kruhy na vodách (Pp 1903), Tiché světy (Pp 1905), Duhová vidma (R 1907), Večerní stíny (Pp 1908), Stopy v rosách (Pp 1908), Kosatce (Pp 1909), Polní růže (Bb 1909), Selský práh (R 1913), Rozmarné chvíle (Pp 1914), Ráj a jiné povídky (1916), Horké prameny a jiné povídky (1918), Lukáš Ruman (B 1924), Horští lidé a jiné povídky (1926, 1941 pod názvem Horská srdce, tit. povídka Horští lidé samostatně 1927), Písňné smutku a radosti (Bb 1928), Beskydvy (Bb 1929), Slunečná paseka (R 1937), Křemenáči (D 1937), Tichá dolina (výbor z povídek, 1937), Rozběhlé přišiny (výbor z povídek, 1937), Tvrdý život (výběv z povídek, 1938), Jarní píseň (vzpomínky, 1939) aj. — Posmrtně: Písňné rodného kraje (souborné vydání básní, 1946).

LITERATURA

M. J., člověk a dílo (1925); V. Martínek: M. J. (1943). F. Pražák v kn. Spisovatelé učitelé (1946).

Josef Jahoda

27. 1. 1872 *Havličkův Brod*

16. 12. 1946 *Polánky nad Dědinou u Třebchovic p. Orebem*

Studoval gymnasium v rodišti (1882 až 1891), byl učitelem, pak redaktorem Čáslavských listů, později žil jako rolník v Polánkách. Po první válce působil krátký čas jako osvětový referent vojenské posádky v Čáslavi.

Látka ke svým četným románům a knihám povídek (je jich téměř devadesát) vybíral si Jahoda ze života drobných lidí, jejichž povahu, osudy a společenské prostředí dobře poznal, ať to jsou tuláci, vydědění a postavy z lidské periferie nebo formani, obyvatelé vesnice či maloměsta většinou z východních Čech (*Chodáci, Ratejna*). Ve svých nejzdařilejších knihách vytvořil typ dobré lidové povídky, v níž nechybí ani pohled sociálně kritický. Ve značné části jeho tvorby však převažuje krotká mravolichná tendence. K nesporným kladům patří J. vyprávěčská pohotovost a smysl pro výraznost lidové řeči i dialektu, jehož se zdarem užívá zvláště tam, kde se snaží své rozmarné, svérázné, tragikomické i vážné fi-gurky společensky a charakterově navzájem odlišit.

BIBLIOGRAFIE

Improvizace (Bb 1911), Německobrodské motivy (Bb 1912), Písničky z Opocenska (1914), Bílá Těrinka a jiné povídky (1923), Chodáci (Pp 1924), Náš dědeček (R 1925), Kronika veimě-níka Šlintery (R 1925), Za šřestím (R 1926), Místečko na světě (R 1927), Po spíčkách (Pp 1927), Na pitevním stole (Pp 1928), Pepek Obrechů (P 1928), Ratejna (R 1930), Dábelská sonáta (Pp 1930), Pazderna (R 1931), Páter Kvirín (R 1931), Slunce (R 1933), Husitské pohádky (1934), Vagabundi (Pp 1934), Lidská periferie (Pp 1935), Havličkův máj (R 1945), Skřivánčí píseň (R 1946), Ostrov (R 1947), Balvan (R 1948) aj. — Sebrané spisy u Fr. Borového v l. 1924–36 (14 sv., nedokončeno).

LITERATURA

Fr. Hampl v předml. k Havličkovu máji (1958) a k Skřivánčí písni (1959). *jn*

Jakoubek ze Střibra (Jacobellus)

+ 10. 8. 1429

Husitský ideolog a kazatel. Byl Husovým → spolužákem na universitě, kde se stal r. 1393 bakalářem, 1397 mistrem svobodných umění, od r. 1400 profesorem; již dříve se stal knězem. Zasažen reformním vlivem Matěje z Janova → stál na straně Husově jak v obhajobě Viklefova učení, tak v odpustkovém boji, vystupoval veřejně i proti mravnímu úpadku duchovenstva. Byl první, kdo zavedl přijímání podobojí laikům, které se brzy stalo společným symbolem všech husitských složek. Po Husově smrti se J. stal předním ideologem reformní strany na universitě, kde dosáhl r. 1417 schválení přijímání podobojí, předtím zavrženého koncilem. Vystupoval proti ctění obrazů a dospěl až k obhajobě práva na obranu božích zákonů mečem. Podílel se i na formulování revolučních požadavků ve čtyřech tzv. Pražských artikulech. V odporu k Římu a v zastávání poznání pravdy byl sice nekompromisní, ale radikálistu se obával: byl odpůrcem táborů a veřejné mínění mu vytýkalo, že se podílel i na pádu Želivského →. Byl proto po jeho smrti na čas odstraněn z Prahy. Po návratu podporoval svého žáka Rokycanu →, ale sám z popředí veřejného života ustupoval.

Jakoubkovo literární dílo je obsáhlé. Kromě sbírek kázání jsou v něm zastoupeny především latinské traktáty, obhajující no-

voty zavedené husity proti tradiční církevní praxi, jako např. *Salvator noster* (Spasitel náš; o přijímání podobojí) a *De communione parvulorum* (O přijímání dítěte) z doby před r. 1420, které dal J. zapsat na stěny Betlémské kaple, kde byl Husovým nástupcem. Z českých teologických prací vyniká jeho *Výklad na Zjevení sv. Jana*. Přeložil i Vikleřův *Dialog mezi Pravdou a Lží* o chudobě kněžstva, dokazující nutnost záboru církevního majetku světskou mocí.

EDICE A LITERATURA

Betlémské texty, vyd. B. Ryba (1951), *Výklad na Zjevení sv. Jana*, vyd. F. Šimek, Sbirka pramenů českého hnutí náboženského ve stol. XIV. a XV., 1, 2 (1932–33). – V. Kybal v ČCM 1905; F. M. Bartoš, Literární činnost M. J. ze S. (1925); týž v kn. Světci a kacíři (1949; v obou spisech další literatura). ep

Jan Jakubec

11. 5. 1862 Libunec u Jičina

4. 7. 1936 Praha

Jako syn ze starého selského rodu odešel po studiích na gymnasiu v Hradci Králové (1875–83) a po vojenské službě do Prahy (1884) studovat češtinu a klasickou filologii, kterou později zaměnil za němčinu (doktorát 1889). Byl především žákem J. Gebauera, z jehož podnětu a pod jehož vedením vznikaly první vědecké práce J. (Význam A. Marka pro českou literaturu, ČCM 1890), články a studie v Českém lidu, Osvětě, Rozhledech, Listech filologických i v různých sbornících, a žákem T. G. Masaryka. Masaryk přivedl J. do Času, Athenea (poprvé 1887) a především do Naší doby, kam J. napsal od prvního ročníku velké množství studií, článků a referátů. K Masarykovi, který ho upozorňoval na literární vědu zahraniční, se J. hlásil jako ke svému učiteli v literární historii (Masaryk a česká literatura, Slavie 1922–23). Po krátkém působení na gymnasiu a realce v Praze byl zde v l. 1891–1919 profesorem na Vyšší dívčí škole. R. 1898 byl studijně ve Vídni, r. 1899 v Berlíně (studoval u E. Schmidta, R. M. Meyera, A. Brücknera) a v Lipsku (u textového kritika G. Witkowského). R. 1903 se habilitoval stu-

diemi otištěnými v České literatuře 19. století, r. 1907 se stal mimořádným a r. 1914 řádným profesorem dějin české literatury na Universitě Karlově a byl jím až do r. 1932. Studie uveřejňoval přitom i v Časopisu pro moderní filologii, Naší řeči, v Čechische Revue aj. Byl redaktorem Národopisného věstníku (1905), spoluredaktorem Naší doby (1901 až 1904), Listů filologických (1920–28, s O. Hujerem a O. Jiráním), spoluredigoval Českou literaturu 19. století (s J. Vlčkem, 2. vyd. sám), uspořádal a redigoval sborník statí věnovaný J. Vlčkovi *Z dějin české literatury* (1920, s M. Hýskem) a řídil akademickou Novočeskou knihovnu (od r. 1917).

Jan Jakubec je předním představitelem české pozitivistické literární historie. Od Gebauera → si přinesl nejen důkladné vzdělání filologické, které uplatňoval jak při četných pracích edičních, tak při práci literárněhistorické, a spolehlivou faktografickou důkladnost. Masaryk ho vedl k pozitivistické analýze literárněhistorických faktů a k sociologickému chápání literatury. Od začátku své vědecké práce, v níž filologii doplňovaly i zájmy národopisné (a krátkou dobu i národohospodářské), snažil se s J. Vlčkem → a J. Hanušem → postavit českou literární historii na širší základ, než na kterém ji stavěl Gebauer. V Naší době (1899) navrhol systematické organizování studia českého literárního dějepisu, maje na mysli „zřízení zvláštní společnosti pro novočeskou literaturu“. Jako stoupenec školy Scherorovy viděl její poslání především v práci ediční. Navrhl zásady pro vydávání děl novočeských spisovatelů (Naše doba 1898, 1901) a ve svých vzorných edicích (básně Kollárovy, Palackého, Čelakovského, Markovy, Sebrané spisy V. Heka aj.) tato pravidla propracovával a prohluboval. Svě edice opatroval také bohatě dokumentovanými úvody a komentáři. Jako literární historik se soustřeďoval na výklad velkých postav národního obrození. Monografické studie, kromě vyčerpávající knihy o Markovi, věnoval Dobrovskému, Jungmannovi, Kollárovi, Čelakovskému, básnické činnosti Palackého, K. Havlíčkovi aj. Měl významný podíl na uskutečnění syntetizujících dějin Česká literatura 19.

století (1902—07) a zpracoval valnou část prvních dvou svazků (pro druhé vydání, 1911 a 1917, je podstatně přepracoval). Vycházel vždy z důkladné znalosti materiálu životopisného a dobového, snažil se autory začlenit do souvislostí s národním vývojem, jednotlivá období necharakterizoval souhrnně, nýbrž na jejich nejvýznamnějších představitelích. Ty pak vystihoval i po stránce psychologické a jako stoupelec sociologické metody kladl důraz i na prostředí, v němž spisovatel vyrůstal. Už zde však projevoval méně smyslu pro estetický rozbor uměleckých děl. Statěmi v České literatuře 19. století si získal podrobnou znalost literatury především první poloviny tohoto století, ale brzy se pokusil i o souhrnné zpracování období starších, od počátků po dobu národního obrození, a to nejprve v německy psaných Dějinách české literatury (*Geschichte der böhmischen Literatur*, spolu s Arne Novákem, který zpracoval století 19. od májovců). Ty byly ve většině partií ještě prací kompilační a zaměřenou na informaci čtenářů cizích. Staly se však základem J. díla celoživotního, Dějin české literatury, dovedených od nejstaršího období cyrilometodějského až po družinu Máje z r. 1858. Do svých výkladů zahrnul i literaturu slovenskou (pro 2. vyd. zpracoval kapitolu Mladé Slovensko jeho žák J. B. Capek →), výklady o tvorbě lidové, o knížkách lidového čtení a literatuře písmácké a zvláštní pozornost věnoval i literárním orgánům a organizacím. Jednotlivé autory řadil přitom podle myšlenkové příbuznosti a podle škol a směrů, seskupuje kolem spisovatelů předních autory významu menšího nebo regionálního. Přesto, že si všímá kulturního, sociálního i politického pozadí, nesnaží se postihnout souvislý literární proces v jeho vnitřní dynamice a jako souhrnu nejrůznějších ideových složek, nýbrž postupuje i zde převážně metodou monografickou, popisuje a rozebíráje jednotlivé literární jevy především biograficky a ideově. Trvalý význam zajišťují díla podrobné, kriticky ověřené a zhodnocené bibliografické poznámky. Jeho Dějiny tvoří tak protějšek Dějin Vlčkových, kterých sice nedosahují ani syntetizujícím pohledem, ani uměním vypravěčským (při vši slohové jasnosti),

ale které předčí akribií a bohatstvím detailního materiálu. — Nemaleý význam mají i J. práce národopisné a zpočátku i filologické, zvláště dialektické (ve studii K názvosloví našeho dialektu, Český lid 1893, upozornil například na to, že nářečí souvisí s hranicemi vrchnostenských panství; rozebral i spisovnou řeč A. V. Šmilovského, Listy filologické 1925). I do národopisu vnášel metody sociologické (Naše doba 1902 až 1903), upozorňoval na nutnost sbírat rychle mizící folklorní materiál i na potřebu literární historie všimnout si lidové slovesnosti a jejích vztahů k literatuře. V oboru národopisném pracoval i organizčně: byl členem výboru Národopisné výstavy československé (příspěvky o ní v díle Národopisná výstava československá v Praze 1895, v Naš době 1894—95, 1895—96), jako jednatel a později předseda Národopisné společnosti si získal zásluhy o připojení Národopisného muzea k Muzeu národnímu a jako člen českého pracovního výboru pro lidovou píseň (založeného 1906) řídil také sbírání písní v Čechách.

BIBLIOGRAFIE

O životě a působení Jana Kollára (1893). Antonín Marek (1896). *Geschichte der böhmischen Literatur* (1907, s Arne Novákem). Dějiny literatury české (1911; 2. vyd. 2 sv., 1929, 1934). Edice: Výbor z Kollárových básní (2 sv., 1893, 1894). Básně Frant. Palackého (1898). J. Kollár, Slávy dcera (1903). J. Kollár, Cestopis obsahující cestu do Horní Itálie (1907). F. L. Celakovský. Sebrané spisy (2 sv., 1913, 1916). Sebrané spisy F. L. Heka (3 sv., 1917, 1923, 1924). J. Král. O prozodii české (1924). Básnická poslání Ant. Marka (1933). Sebrané básně Antonína Marka (1935). Bibliografii v kn. A. Pražáka (1940) sestavila A. Karasová.

LITERATURA

A. Pražák: J. J. (1940, s bibliografií a základní literaturou) a v NV 1936 A. Grund v ČMF 1932 J. Horák v Národopisném věstníku československém 1932—33 (o jeho významu pro národopis); F. X. Salda v SZáp 1935—36 (o Dějinách). rh

Bohumil Janda

1. 5. 1831 Pátek u Poděbrad

29. 9. 1875 Poděbrady

Gymnasium a práva vystudoval v Praze (1856), současně se zabýval studiem slovanských jazyků. Pracoval jako úředník ve státní finanční správě, později (od r. 1863) v zemské samosprávě. Redigoval Zlatou Prahu (1865, po Hálkovi →). Přispíval do Lumíru (poprvé 1858), Pražských novin, Zlatých klasů, Obrazů života, Humoristických listů, Světozoru, Pokroku, do almanachu Lada Nióla (zde první básně), Máj, Kytice, Růže atd. Užíval pseud. Lánský a především B. Janda Cidlinský.

B. Janda psal zprvu milostnou a vlasteneckou lyriku, byronskou epiku a povídky ze současnosti, z nichž některé tematikou z vesnického prostředí předjímalý prózu Hálkovu →. V šedesátých a sedmdesátých letech se soustředil na historickou tematiku v epické poezii (*Jan Talafús z Ostrova*) i v próze. Z ní byla nejvýznamnější a ve své době ceněna trilogie *Pod Vyšehradem, Anna Městecká, Boček*. V ní se před Třebízským → a Jiráskem → soustředil na husitské období a snažil se, třeba jen s částečným zdarem, vycházet z historické reality, zpracovává látku v duchu dobového liberalismu a opíraje se o Palackého → koncepci dějin. — Překládal z ruštiny, polštiny (Słowacki), němčiny (Heine), francouzštiny (Béranger).

BIBLIOGRAFIE

Jaroslav (B 1857). Jan Talafús z Ostrova (B 1864). Pod Vyšehradem (P 1869). Anna Městecká (P 1870). Boček (P 1871). Rosenberg (D 1872). Básně (1873, zde i překlady).

LITERATURA

J. Neruda v Literatuře I (1957); F. Zákrevs v Osvětě 1875; M. Hýsek v Osvětě 1920. *mr*

Matěj z Janova

asi 1350

30. 11. 1393

Pocházel ze zemanské rodiny, r. 1373 odešel na studia do Paříže, kde se stal r. 1376 mistrem svobodných umění. Po

návratu do Čech (1381) se jako obdivovatel díla Jana Milíče z Kroměříže → brzy sblížil se stanoviskem domácích kritiků církevní politiky a stal se prvním velkým teoretikem náboženské a sociální reformy mezi tzv. Husovými předchůdci. Jeho radikální názory, jež vycházely z horlivého studia bible a ze srovnání zásad prvotního křesťanství se soudobou zesvětštělou církví, zdůrazňovaly hospodářskou stránku tehdejší společenské i náboženské krize a vinu vládnoucích vrstev na ní, útočily proti církevní ztísnosti, vnějšimu obřadnictví a proti kultu světců. Jeho kritika však nevyústila jen v moralizující požadavek nápravy existujících špatností, ale ve vytvoření prvního teoretického systému zaměřeného proti principům soudobé církevní praxe. Matěj z J. jej formuloval v řadě traktátů shrnutých do spisu *Regulae Veteris et Novi Testamenti* (Pravidla Starého a Nového zákona, dokončeno 1392). Dílo vznikalo v učenecké izolaci a zůstalo bez ohlasu v širokých vrstvách. Česká kazatelská činnost Matěje z J. měla jen omezený dosah a význam, vynesla mu však v r. 1389 a 1392 obžalobu z kacířství, zejména pro odmítání kultu světců; dvakrát musel pod církevním nátlakem své názory odvolat. Radikalismus jeho učení mocně zapůsobil teprve později na Husa →, na Jakoubka ze Stříbra → a zejména na ideology tábořské strany.

EDICE A LITERATURA

Regulae Veteris et Novi Testamenti, vyd. V. Kybal (Innsbruck 1908–26, 5 sv.). Výbor z Pravidel Starého a Nového zákona, přel. Rud. Schenk (1954). — V. Kybal, M. z J. (1905); Milan Machovec, Husovo učení a jeho význam v tradici českého národa (1953). *zř*

Jaroslav Janovský

8. 5. 1911 Budapešť

31. 12. 1962 Praha

Po studiích na reálce v Turnově a obchodní akademii v Kolíně a v Praze (maturita 1930) byl zaměstnán do roku 1943 jako úředník v Praze a v Pardubicích. V l. 1944–45 žil jako spisovatel z povolání, r. 1945 se stal dramaturgem nejprve ve Východočeském divadle v Par-

dubicích, pak ve Východočeském rozhlasu a v Čs. rozhlasu v Praze (1947–49), později v Krajském oblastním divadle v Karlových Varech (1949–50). Jako referent divadel pro mládež působil v letech 1951–56 na ministerstvu školství, věd a umění, v l. 1956–59 pracoval v Divadle Spejbla a Hurvínka, potom žil v Praze jako spisovatel z povolání. — Po prvních prozaických pokusech za války se věnoval plně dramatu, především tvorbě pro děti a mládež. V první polovině padesátých let působil příležitostně i jako kritik (hlavně v časopise Divadlo). Psal rozhlasové hry pro mládež i dospělé, přeložil a nově upravoval libreta klasických operet (k Nedbalově operetě Polská krev, 1953, Krásná Saskia, 1956, aj.). Redigoval sborník Velké divadlo pro mladé diváky (1962).

Janovského rané románové práce s komorními tématy nepřekračují hranice konvenční literatury. Ve svých hrách reagoval na podněty společenského vývoje po r. 1945. Vyhledával dramaticky přitažlivé lidské příběhy významných umělců (Vincent van Gogh v *Hledači světla*, M. Aleš, Matěj Kopecký ve *Velkém komediantu*), kteří se střetávají s panujícím řádem a setkávají se s nepochopením i odsudky společnosti. Zpodobuje však vnitřní konflikt pouze zdůrazněním vnější dramatickosti děje, zatímco mu uniká hloubka jak v pohledu na lidský osud, tak na úsilí člověka dát svému jednání společenský a mravní smysl. K časovým tématům se J. obrátil oběma posledními hrami. V *Soumraku bohů* se dotkl otázky západoněmeckého revanšismu, pojal jej však v romantické dějové konstrukci jako důsledek zrušného povahového vyšínutí; v nenáročném mravoličném žertu *Je libo cigarety?* použil pohádkově fantastického motivu ke kritice drobných pokrytectví. V dramatické tvorbě pro mládež, v níž znamenají J. hry značný přínos, vychází vstříc touze mládeže po dobrodružství. Námětem tu bývají (např. v *Noci pod Čerchovem*) dobově oblíbená odhalení agenta západní špionážní služby, na nichž se podílejí mladí hrdinové hry.

BIBLIOGRAFIE

Alexandra (R 1941), Stín ve větru (R 1941), Návrat z plesu (R 1941), Zářivý cíl (R 1941),

Neklidné dny (R 1941, 1946 přeprac. s názvem Bob Sheridan v Číně a Bob Sheridan v Evropě), O věčné touze (Bb 1943), O Buclínkovi a jiné pohádky (1944), Modrá maringotka (R 1948), Ve.ký komediant (D pro mládež, 1950, i prem.), Hledač světla (D 1955, prem. 1948), Noc pod Čerchovem (D pro mládež, 1955, prem. 1953), Hurvínek vypravuje (Rp 1960), V městě na severu (D pro mládež, 1960, i prem.), Hledač světla (D 1955, prem. 1948), Grande (1947), Evžen Oněgin (dramatizace románu A. S. Puškina, 1949), Nejkrásnější svět (dramatizace románu M. Majerové, 1950), Mikoláš Aleš (1952, přeprac. 1955), Spejbl na Venuši (pro loutky, 1956), Šestý den je sobota (1957), Okupovaná nadílka (pro loutky, 1958, s J. Skupovou), Soumrak bohů (1960), Je libo cigarety? (1962).

LITERATURA

O. Šafránek v dosl. ke hře *Hledač světla* (1955). dž

Jaroslav Janů

I. 5. 1908 Říčany u Prahy

Studoval v l. 1919–27 na gymnasiu v Praze v Truhlářské ulici, 1927–32 bohemistiku a germanistiku na Karlově universitě (1929–30 na berlínské universitě) jako žák O. Fischera (doktorát 1936 prací o F. Lassalovi). Od r. 1933 byl středoškolským profesorem; po příchodu do Prahy (1935) zahájil pravidelnou literárněkritickou činnost v časopisech a novinách, přerušenu jen na několik let za okupace a pak v období 1949–53, kdy se věnoval učitelské práci na Vysoké škole politických a hospodářských věd. V letech 1953–59 pracoval v nakladatelství Čs. spisovatel (spoluredigoval edici České básně), od r. 1955 byl redaktorem (1957 až 1958 šéfredaktorem) měsíčníku *Nový život*. Od r. 1960 působí v Ústavu pro dálkové studium učitelů při Karlově universitě. Příspěvky v *Rozhledech* (1935 až 1938), *Národních listech* (1939–41), *Lidových novinách* (1945–48), *Kyctici*, *Dnešku*, *Kulturní politice*, *Kritickém měsíčníku*, *Literárních novinách*, *Novém životě*, *Plameni*, *Hostu do domu* aj. Literárněkritické počátky J. Janů byly ovlivněny sympatiemi k spiritualistické poezii, později překonávanými požadavkem básnické konkrétnosti a intenzivní prožitku. Po válce viděl J. hlavní linii českého básnictví v dílech Závadových,

Seifertových, Hrubinových a především Holanových; pozorně sledoval, jak se básníci vyrovnávají s novou sociální objednávkou, a přitom zdůrazňoval důležitost uměleckého vyjádření člověka v jeho celistvosti a podstatě. Dogmatismus počátku padesátých let se snažil překonat programem široké fronty literatury, vyzdvihoval mnohostrannost poezie a nutnost zvyšovat uměleckou kvalitu. Nyní se J. soustavně zabývá především slovenskou literaturou, jejíž novinky, osobnosti i obecné problémy analyzuje se stálým zřetelem k českému čtenáři. — Kritická metoda J. vychází z celistvosti a bezprostředního vnímání díla. J. stále důležitěji překonává dojemový subjektivismus, a to tím, že vždy hledá a chce objektivně definovat individuální životní a názorovou základnu, z níž dílo vyrůstá; vedle toho dochází i k velmi konkrétním poznatkům o uměleckých prostředcích a jejich smyslu ve výstavbě díla. J. se mnoho nezajímá o systematicčnost pojmovou ani o teoretickou důslednost, a také hodnotící aspekt u něho někdy ustupuje před „obranou poezie“; je především citlivým interpretem básnických děl a portrétistou osobností. — Jako literární historik se J. zabývá českou literaturou novější doby, zejména v syntetických podobiznách k edicím poezie Sovovy (1953), Závadovy (1954), Hrubinovy (1956), Březinovy (1958) aj. Pokusem o první marxistický průřez celým vývojem české literatury jsou jeho skripta z r. 1950. — Svého germanistického školení J. využil v zasvěcených studiích k překladům z německé literatury (Fontane, Goethe, Lenau, Lessing, Nestroy, Rilke aj.); přeložil (Obrana poezie, 1954) a sestavil (Poetický princip, 1959) výběry ze statí J. R. Bechera.

BIBLIOGRAFIE

Petr Bezruč (1947).

mč

Milan Jariš

(pův. jm. Milan Ležák)

13. 8. 1913 Valašské Meziříčí

Vyučil se sazečem, v první polovině třicátých let byl však nezaměstnaný. V Praze

pracoval v Komsomolu, psal do Rudého večerníku, Rozsévačky, Tvorby a Rudého práva, v jehož redakci byl od r. 1935. Pro ilegální práci byl r. 1939 zatčen, r. 1942 znovu a vězněn v Mauthausenu. V l. 1945–46 pracoval jako redaktor Mladé fronty, v l. 1946–48 jako redaktor Nedělních novin Rudého práva, r. 1948 jako redaktor Národního osvobození. Pak byl tajemníkem redakce časopisu Nový život, v l. 1958–59 jeho vedoucím redaktorem. Nyní se věnuje výhradně spisovatelské činnosti. Přispíval do Divadla, Literárních novin, Hlasu revoluce, Plamene, Kulturní tvorby aj. a do časopisů, které redigoval; píše též filmové scénáře.

Jariš začal jako prozaik, a to povídkami z mauthausenského prostředí (*Oni přijdou*), stojícími otřesnou pravdivostí a uměleckou silou nad běžným průměrem tzv. koncentračnické literatury. Později je znám i jako publicista a polemik, jeho význam spočívá však hlavně v tvorbě dramatické. I když je někdy jejím námětem historie, jde J. vždy o vážné problémy současnosti. Až do r. 1955 se vyrovnává především s tradicemi národního boje za svobodu, ať příběhem z prvního dne okupace (*Přísaha*), ať historickou hrou z počátků českého státu (*Boleslav I.*). — Hlavním námětem J. tvorby po r. 1955 je hledání morální odpovědnosti za myšlenku socialismu a komunismu. Řeší ji na výrazných typech z lékařského prostředí (*Inteligenti*), na kontrastu předválečné a poválečné generace, ideálu a skutečnosti (*Šerif se vrací*) i v historické paralele z konce husitství (*Království boží*). Nevyhýbá se tragičností, překonává ji však silou historického optimismu a patosem nové skutečnosti. Počátky jeho tvorby charakterizuje výrazná dramatická stavba; později se snaží složitost společenské problematiky vstihnout co nejpůlněji i za cenu oslabení dramatickosti svých her.

BIBLIOGRAFIE

Oni přijdou (Pp 1948), N. G. Černyševskij (Životopis. 1948). ... a historie šla za ním (Životopis K. Gottwalda, 1948), Patnáctý březen (D 1951, prem. 1950, přeprac. s názvem Přísaha, D 1953, prem. 1952, zfilm.), Dědicové světa (Monografie o dějinách dělnického hnutí, 1950), Anglická mise (P 1951), Boleslav I. (D

1953. i prem. st. cena), *Inteligenti* (D 1957, prem. 1955), *Boleslav — Přísaha — Inteligenti* (Dd 1957), *Pil jsem víno s krví* (P 1958), *Šerif se vrací* (D 1961, i prem.). — *Provedené hry: Království boží* (1963).

LITERATURA

S. Machonin v dosl. ke kn. *Boleslav — Přísaha — Inteligenti* (1957); J. Opavský v *Divadle 1951* (o Patnáctém březnu) a v *Plameni 1961* (č. 3, o hře *Šerif se vrací*); Z. Bláha v *Divadle 1952* a A. M. Brousil tamtéž 1953 (o *Boleslavu I.*); A. Urbanová tamtéž 1952 (o *Přísaze*); A. Scherl v *HD 1955* (o *Inteligentech*). hk

Bohdan Jelínek

21. 6. 1851 *Choltice*
u *Heřmanova Městeč*
19. 5. 1874 *Choltice*

Narodil se v rodině panského komorníka. Po gymnasiálních studích v Hradci Králové (1871, spolužák Aloise Jirásků) se zapsal na lékařskou fakultu v Praze; v této době se přátelsky stýkal s Jar. Vrchlickým. Pro pokračující tuberkulózu přerušil studia a pracoval v Praze jako poštovní úředník.

Po nejrůznějších časopisech (Český student, zde poprvé 1869, Lumír, Světozor, Květy, Obrazy života, almanach Ruch) roztroušené i rukopisné básnické dílo Jelínkovo prozrazuje značný talent; obsahuje převážně lyriku, ale též několik básní epických a prózu. Melodická lyrika je nesená vzpomínkami na uplynulé mládí a šťastné dětství, motivy útlého milostného citu a elegických nálad, do nichž se mísí tlumená heinovská ironie a smyslnost. Pozdně romantická, světobolná stylizace autorova se tu prolíná s prvky bezprostřední náladové imprese, která ho spřížňuje se zralou poezií Vrchlického →. Také epické básně charakterizují osobnost J. jako přechodný zjev mezi májovci a lumírovci. Prózy mají lyrický ráz a nepřekračují, až na výjimky (*Hrbounek*), úroveň dobové sentimentální novelistiky.

BIBLIOGRAFIE

Spisy B. Jelínka veršem i prózou (1880, usp. Jar. Vrchlický), *Dílo B. Jelínka* (1949, v usp. K. Cvejna).

LITERATURA

K. Hovorka: *Jirásek — Vrchlický — Jelínek* (1933) a v předmluvě k *Milostným písním* (1921). K. Cvejn v předml. k *Dílu B. J.* (1949). ah

Hanuš Jelínek

3. 9. 1878 *Příbram*

28. 4. 1944 *Praha*.

Studoval na gymnasiu v Příbrami (maturita 1896) a v l. 1896—1900 romanistiku a germanistiku v Praze (doktorát 1907) a na pařížské Sorbonně (1897 až 1899). Učil na obchodní škole na Mělníce (1898) a v Praze (1900—18) na reálce a na Československé obchodní akademii. V l. 1909—10 přednášel na pozvání E. Denise o české literatuře na pařížské universitě. V l. 1919—32 působil jako vysoký úředník ministerstva zahraničí v Praze a Paříži. Účastnil se jako zpravodaj Národních listů versailleské mírové konference (1919—20) a v l. 1922 až 1925 řídil ČTK v Paříži. Přitom se dlouhá léta podílel na redakci *Lumíra* (1913—40). Publikoval v českých časopisech Horymír (básnický debut 1893), *Niva*, *Volné směry*, *Rozhledy*, *Samostatnost*, *Národní politika* (zde byl divadelním referentem), *Národní listy*, *Lumír*, *Zlatá Praha*, *Moderní život*, *Zvon*, *Cesta*, *Literární rozhledy*, *Literární noviny*, *Národní osvobození*, *Rozpravny Aventina*, *Kvart*, *Panoráma*, *Magazín DP* aj. i v četných časopisech francouzských: *Journal des Débats*, v *Mercure de France* (kde vedl rubriku *Lettres Tchèques*), v *Revue Bleue* aj., jakož i ve francouzských časopisech vydávaných v Praze. Redigoval sborník *Padesát let Umělecké besedy*, 1863—1913 (1913). Hojně překládal francouzskou poezii (G. Apollinaire, Ch. Baudelaire, J. Cocteau, G. Duhamela, P. Eluarda, P. Forta, F. Jammese, S. Mallarméa, M. Maeterlincka, H. de Régniera, A. Rimbauda, J. Romainse, P. Soupaulta, P. Valéryho, P. Verlaina aj.), prózu (H. Barbusse, A. Dumase ml., R. Martina du Garda, A. Musseta, R. Rollanda, J. H. Rosnyho, Stendhala aj.) i dramata (H. Becqua, Moliéra, G. de Porto-Riche, J. Renarda aj.).

Jelínek vstoupil do literatury ještě jako student dvěma sbírkami milostné poezie, poznamenanými náladami z konce století, a novelou téhož ladění. K vlastní básnické tvorbě se sice vrátil ještě několikrát,

avšak už jen příležitostně (*Laryngiáda*, *Harrachovské elegie*). Jádro jeho literární činnosti tkví v rozvíjení česko-francouzských kulturních a literárních styků, v nichž představoval jednu z čelných osobností od počátku našeho století až do konce třicátých let. Ač převedl do češtiny kolem padesáti francouzských prozaických a dramatických děl, mají rozhodující význam jeho překlady francouzské poezie soudobé (*Má Francie*) a především staré poezie lidové a zlidovělé (*Zpěvy sladké Francie*); v těch mu šlo víc o zachycení „ducha, intonace a vůně těchto skladbiček“ než o jejich věrnou reprodukcii. Vytvořil tak umělecké překlady, které jsou dosud živou součástí naší slovesné kultury. J. působil i jako propagátor české literatury ve Francii, jak hojnými přednáškami, tak řadou francouzsky psaných statí a knih (třísvalkové dějiny české literatury). Pořídil výbor z české poezie a několik významných prací přeložil (především Máchův Máj a několik dramat, Jiráskova Otce, Čapkovu RUR a Dykovu Ranní ropuchu a Zmoudření Dona Quijota, která byla jeho zásluhou uvedena na francouzských jevištích). O domácí umělecký život se J. zasloužil též jako jeden z hlavních organizátorů Kruhu českých spisovatelů (od r. 1902), jako výtvarný a především bystrý divadelní kritik i jako dlouholetý redaktor Lumíra. Jeho vzpomínky obsahují množství dokumentárního materiálu, především k historii naší literatury v prvních dvou desetiletích 20. stol.

BIBLIOGRAFIE

Dedyke men ha selana kai pleiades (Bb 1897 – citát ze Sapfo: Zapadl měsíc i plejády...), Konec karnevalu (Bb 1902), Sentimentalita mládí (P 1902), Melancholikové (E 1908), La littérature tchèque contemporaine (přednášky na Sorbonně, 1912), Květnové noci (Bb 1916), Pařížské kroniky (články z versailleské konference, 1920), Alois Jirášek (E 1921), Z prvního balkónu I–III (divadelní referáty, 1924), Ze současné poezie francouzské od symbolismu k dadaismu (antologie, 1925), Chansons populaires tchecoslovaques (výbor lidových písní s hudebním doprovodem J. Křičky, 1925, přel. s básníkem Legrandem), Zpěvy sladké Francie (překlady franc. poezie lidové a zlidovělé, 1925, 1930 rozšíř. s názvem Nové zpěvy sladké Francie; výbor s melodiemi 1958), Etudes tchecoslovaques (Ee 1927), Abrégé de l'histoire de la littérature française (Nástin dějin francouzské literatury, 1927) Laryngiáda (B 1929), Anthologie de la littérature tchèque (překlady ukázek české literatury, 1930), Histoire de la littéra-

ture tchèque I–III (Dějiny české literatury, 1930–35), Viktor Dyk (E 1932), Harrachovské elegie (Bb 1936), Siaroirancouzské zpěvy milostné i rozmarňé (překlady středověkých veršovaných povídek, 1936), Má Francie (překlady poezie, 1938). – Posmrtné: Podobizny básníků s adké Francie (výbor ze studií, 1946), Zahučely lesy (Vzpomínky, 1947).

LITERATURA

A. Novák a F. Bauml v Lumíru 1928–29; O. Šimek, F. Skácelík, Z. Kalista aj. v Lumíru 1937–38. vř

Václav Jelínek

30. 5. 1920 *Nové Strašeci*

Vychodil obchodní školu v Rakovníku, pak byl kancelářským pomocníkem městského úřadu v Novém Strašecí. Po válce pracoval jako redaktor rozhlasu ÚRO, vedoucí redaktor časopisu Klub (od r. 1952), šéfredaktor Dikobrazu (1954–57), vedoucí Pražské estrády, rozhlasový redaktor (1959–61) a filmový scenárista. – Krátce před válkou a za okupace psal rozhlasová pásma, potom přispíval do rozhlasu, televize, estrádních a kabaretních pásem, do časopisů Svět práce, Květen, Dikobraz, Stadión, Zemědělské noviny, Práce aj. Napsal kabaretní pásmo Do toho, do toho! pro Divadélko Rokoko (1958) a scénář filmu Co řekne žena.

Jednoduchými příběhy a figurkami svých prvních her ilustroval a propagoval Jelínek časová témata, československo-sovětské přátelství (*Z jednoho krajíce*) a hornickou práci (*A kdo je víc?*). Výrazněji se projevil jako satirický glosátor. V tom směru je nejznámější pásmo satirických scén *Skandál v obrazárně*, kritizující byrokratismus, frázovitost, plané schůzování a jiné projevy společenského života zmechanizované k bezduchosti. V době, kdy se na našich jevištích neobjevovala původní satira, působilo J. pásmo jako ojedinelý podnět.

BIBLIOGRAFIE

Květen 1945 (Bb 1945), Vyčteno z dlaní (Ff 1947), A kdo je víc? (D 1949, i prem.), Z jednoho krajíce (D 1950, prem. 1949). – Provedené hry: Skandál v obrazárně (1953), Byl to Habr (1954).

LITERATURA

M. Schulz v Divadle 1954 (o Skandálu v obrazárně). jop

Joe (Josef) Jenčík

22. 10. 1893 Praha

10. 5. 1945 Praha

„Proletář rodem a cítěním“, vyučil se strojním zámečnickem a zároveň vychodil nižší průmyslovou školu. Do r. 1911 pracoval v pražských lokomotivkách, r. 1912 krátce v tiskárně Národních listů. Už tehdy se však začal soukromě učit baletu a ještě r. 1912 se jako člen baletního souboru A. Viscusioho účastnil zájezdu do Londýna. Po návratu byl zprvu statistou v jednom z pražských operetních divadel, pak krátce tanečníkem ve Vinohradském a Národním divadle, půl roku působil ve Vídni. Od r. 1914 prožil válku jako voják, a to především na haličské frontě. V poválečných letech vystupoval jako sólový tanečník hlavně v pražských kabaretech (Červená sedma, Alhambra, Lucerna aj.), pohostinsky též ve vinohradské zpěvohře (1923) a v Novém německém divadle (1925); průkopnická byla zvláště jeho davová choreografie. J. umělecká dráha, již se stal zakladatelem našeho moderního jevištního tance, vyvrcholila v třicátých letech, kdy byl choreografem Osvobozeného divadla (1929–35) a šéfem baletu Národního divadla (1932–43), jeho talent však zůstal nevyužit. Svou taneční a choreografickou práci doplňoval J. přednáškami na konzervatoři a četnými odbornými studii, referáty a esejí, tištěnými v programech Osvobozeného a Národního divadla a v časopisech Divadlo, Salón, Žijeme, Naše doba, Praha v týdnu, Živý tanec aj.

Všechny Jenčíkovy romány mají zřetelný autobiografický základ. První dva, z nichž *Zloděj kroků* umělecky předčí *Omyl Mea Mara Indry*, těží látkově z J. dráhy kabaretního tanečníka; osnovány na milostné zápletky, zobrazují sugestivně prostředí mezinárodních varieté, protiklad mezi jejich lesklým povrchem a tvrdou prací tanečnicků, těchto vykořisťovaných „proletářů ve fraku“. Rodné proletářské prostředí bylo J. nejjistotnější životní oporou. Tam se ze svých životních krizí léčili jeho romanové hrdinové, tam sáhl pro posilu v nejtěžší okupační době (na sklonku r. 1942) sám autor, aby odtud vytěžil

svou nejlepší a ideově nejzávažnější prózu *Byly ztráty na mrtvých*. Na osudech dvou generací proletářské rodiny sleduje tu J. společenský vývoj od vzniku samostatné republiky až po statečný zápas dělníků komunistů s nacistickou mocí za okupace; tato optimistická tragédie vyniká J. uměním typologickým.

BIBLIOGRAFIE

Tanec a jeho tváření (studie, 1926), Anita Berberová (studie, 1930), Tanečník a snobové (Ee 1931), Uspavač (baletní libreto, 1932), Zloděj kroků (R 1935), Omyl Mea Mara Indry (R 1944). — Posmrtně: Taneční letopisy (výbor z referátů, 1946, usp. J. Rey), Skoky do prázdna (výbor ze statí, 1947, usp. J. Rey), Byly ztráty na mrtvých (R 1948). — V rukopise: odborné práce: Balet kouzla zbavený čili psi život, Pražská dvacetiletka baletu a tance, Technika klasičského baletu; romány: Polepšení Zandy Lutyronové, Zatměné město.

LITERATURA

J. Rey v předm. k Tanečním letopisům (1946) a ke Skokům do prázdna (1947); V. Macháčková v doslovu ke kn. Byly ztráty na mrtvých (1949); L. Schmidová v kn. Čs. balet (1962). *jo*

Cestmír Jeřábek

18. 8. 1893 Litomyšl

Syn spisovatele Viktora Kamila Jeřábka →. Dětství prožil v Prsticích u Brna (*Zelená ratolest*). Po maturitě na gymnasiu v Brně (1912) vstoupil na pražskou právnickou fakultu (doktorát 1917). Pak byl poslán na frontu, r. 1918 prošel červnovými boji na Píavě, které našly odraz v řadě jeho prací. V l. 1919–49 byl zaměstnán jako magistrátní úředník v Brně, nakonec jako přednosta osvětového úřadu. Procestoval o dovolených téměř celou Evropu (*Evropské meziaktí*). R. 1961 byl jmenován zasloužilým umělcem. — Do literatury vstoupil r. 1916 recenzemi v brněnském deníku Moravská orlice. Po válce uveřejňoval verše v Moravskoslezské revui, Zvonu, Cestě aj. a psal divadelní recenze, především do Lidových novin a Rozprav Aventina. Přispíval i do časopisů Červen, Host (který v l. 1922–26 redigoval), Čin, Národní osvobození, Tribuna, Index, List SMS, Rovnost aj. Byl zakládajícím členem brněnské Literární skupiny. Užíval šifer: Č. J., ABE, K. E. B.

První divadelní hry a povídky Čestmíra Jeřábka jsou expressionistické. J. vidí rozvrat a krutost měšťáckého světa a utíká se k vlastnímu nitru, k vizím a touhám po novém řádu a dokonalém člověku. Formy těchto lyrizujících prací je křečovitá, neklidná, děj je roztržštěn. Abstraktnost expressionismu se snažil překonat realistickým zobrazováním světa. Cesta vedla ne bez vlivu G. K. Chestertona a K. Čapka → přes utopický a detektivní román (*Lidumil na kříži*, *Firma prorokova*), který sice problém dobra a zla řešil ještě mlhavě, přinesl však už spádny děj a živé dialogy. Významným předělem v J. tvorbě byl válečný román *Svět hoří*; zde autor opustil expressionistickou abstrakci a inspiroval literaturou, vypsal se z palčivých vnitřních zážitků z fronty a podal obraz Brna za války a při převratu. — V dalším období rozvíjel J. román psychologický a generační citlivou analýzou uměleckých typů (spisovatele v *Pekelném ráji*, herce v *Nedohráno*, komponisty a básníka v *Letopisech české duše*) i záběrem široké problematiky společnosti zastřižené a rozvrácené válkou (*Světlo na přídí*). Ústředními postavami těchto románů jsou příslušníci inteligence, uvězněni v maloměšťáckém prostředí a jím zraňováni, jimž však k rozbití pout chybí síla a odvaha. Společenský vývoj tvoří tu však někdy jen iracionální osudový rámec individuálního osudu a bývá zatlačován do pozadí podrobným a vynalézávým rozbořem psychiky jednotlivce. Pokrok v řešení vztahu jedince a společnosti přinesla historická trilogie z doby přemyslovských knížat (*Legenda ztraceného věku*), kde osudy země na historickém přelomu mezi rodovým a feudálním zřízením dovedl už autor promítnout do živých lidských osudů a dát v době ohrožení národní existence posilu vlasteneckému citění. Na tuto trilogii navázala trojdílná *Sága našeho rodu* z doby Václavovy a Boleslavovy. — Vrcholem dosavadní J. tvorby jsou jeho práce novelistické, jimiž v padesátých letech oživil tuto opomíjenou tehdy prozaickou formu; dvě z nich berou látku ze života B. Němcové, třetí řeší příběhem zasypaného sovětského a německého vojáka obecný konflikt dvou protichůdných světů. — Pro poznání doby

a J. tvůrčí cesty jsou cenné tři svazky pamětí, z nichž je nejzdarilejší kouzelná evokace vesnického dětství a chlapectví *Zelená ratolest*.

BIBLIOGRAFIE

Výzva (P 1921). Cirkus Maximus (D 1922); prem. 1924). Nové vlájky (D 1922, prem. 1925). Zasklený člověk (Pp 1923). Předzvěsti (Pp 1924). Lidumil na kříži (R 1925). Firma prorokova (R 1926). Svět hoří (R 1927, st. cena). Pekelný ráj (R 1930). Světlo na přídí (R 1933). Větelkyňe (D 1933, i prem.). Cesta pozemská (R 1935). Legenda ztraceného věku (románová trilogie: Hledači zlata. 1938. Medvědí kůže, 1939. Bohové opouštějí zemi, 1939). Neumřela, ale spí (R 1941, spolu s Cestou pozemskou vydáno 1947 pod názvem Dvojí svědectví). Poselství z druhého běhu (R 1942). Nedohráno (R 1943). V zajetí Antikristové (paměti, 1945). Evropské meziaktí (cestopisné črty, 1945). Ema Pechová (monografie, 1946). Letopisy české duše (R 1946, I. Podivná průvodkyně, II. Kvetoucí sad). Zelená ratolest (vzpomínkové prózy, 1946). Zvedni se, město (R 1947). Podivuhodný návrat bratra Anseima (P 1948). Někomu život, někomu smrt (P 1957). Odcháším, přijdu (P 1957). Alespoň ve snu (P 1959). Sága našeho rodu (románová trilogie, 1959: Propast; Tvé jméno, štěstí; V sousedství šelem). V paměti a v srdci (paměti, 1961). — Bibliografie u statí Š. Vlašina (1963).

LITERATURA

F. Götz v kn. Anarchie v nejmladší čes. poezii (1922), v kn. Jasnící se horizont (1926) a v NŽ 1958; B. Václavek v kn. Od umění k tvorbě (1928); K. Sezima v Krystalech a průsvitech (1928). Román-detektivka naruby; Š. Vlašin ve sborníku Brno v minulosti a dnes (1963, s bibliografií); J. Hrabák v CMM. 1953; M. B. (= B. Macák) v HD 1958.

František Venceslav Jeřábek

25. 1. 1836 Sobotka

31. 1. 1893 Praha

Studoval gymnasium v Chomutově, Mladé Boleslavi, Praze a Jičíně, v l. 1854–56 bohosloví v Litoměřicích a od r. 1856 filologii na universitě v Praze, kde se r. 1884 neúspěšně pokusil habilitovat se literárněhistorickou prací *Stará doba romantického básnictví*. Vyučoval na několika pražských středních školách, nakonec na Vyšší dívčí škole. Od r. 1857 pracoval v redakci Pražských novin, od r. 1861 v redakci Národních listů a Pokroku. Byl činný i politicky jako poslanec českého zemského sněmu. — Přispíval verši a

prózou do Lumíru, *Obrazů života*, *Květu*, *Osvěty*, *Světozoru* aj. Těžiště Jeřábkovy literární činnosti je v dramatech. Ačkoliv vyšel ještě z romantického konverzačního dramatu (*Veselohra* a zvláště *Cesty veřejného mínění*), vnášel do svých her problémy a konflikty soudobé společnosti a předjímal už některé rysy realistického dramatu z konce 19. století. V tomto směru došel nejdále ve hře *Služebník svého pána*, kde vedle střetnutí podnikatele s vynálezcem zobrazil i konflikt mezi podnikatelem a dělnictvem a jako jeden z prvních uvedl u nás na scénu dělníky. Méně významné jsou J. hry historické (*Závist*), i kdysi velmi ceněný *Syn člověka*, řeší v abstraktní rovině otázku rozporu mezi láskou k vlasti a láskou obecně lidskou a anachronicky promítající zkušenosti z r. 1866 do událostí z poloviny 18. století.

BIBLIOGRAFIE

Veselohra (D 1866, prem. 1862), *Cesty veřejného mínění* (D 1866, i prem.), *Služebník svého pána* (D 1871, prem. 1870). Zde je žebrota zapovězena (D 1872, prem. 1870). Tři doby země české v Komárově (D 1871, prem. 1870). *Syn člověka* čili Prusové v Čechách r. 1757 (D 1883, prem. 1878). Stará doba romantického básnictví (monografie, 1883), *Závist* (D 1898, prem. 1884). Kterak sláva omrzí (D 1888, prem. 1887, pseud. Josef Souček), *Magdaléna našeho věku* (D 1898, prem. 1897). — *Provedené hry: Hána aneb Smíření se Přemyslovců s Vršovci* (1859), *Svatopluk* (1859). — *Dramatické spisy* v l. 1923 až 1928 v Choceň a v Sobotce (11 sv.). — Bibliografie v monografii Voborníkové (1923).

LITERATURA

J. Voborník: F. V. J. (1923). J. Durdík v kn. *Kritika* (1874); F. X. Šalda v KP 2 (1950); J. Stolba v *Almanachu Čes. akademie věd a umění* (1894); O. Fischer ve sborníku *Čtyři ze Sobotky* (1937). vf

Viktor Kamil Jeřábek

4. 2. 1859 *Litomyšl*

16. 4. 1946 *Litomyšl*

Syn tiskaře, správce Augustovy tiskárny, otec spisovatele Čestmíra Jeřábka →. Studoval na reálce v Litomyšli (1875) a na ročním pedagogiu v Kutné Hoře. Učil v Osíku u Litomyšle, v Oslavanech, Silůvkách, Prsticích (1887—1906) a Obřanech u Brna. R. 1926 odešel na odpočinek

a žil v Brně a v Litomyšli. Po r. 1881 začal uveřejňovat verše v *Šotku* a především v *Moravské orlici* a později v *Nivě* povídky a črty z historie a z litomyšlského studentského mládí; život moravské vesnice zachycoval teprve později. Přispíval také do *Zlaté Prahy*, *Vesny*, *Maje* aj. Procestoval Německo, Itálii, Švýcarsko, Francii a zpracoval své zážitky do čtyř cestopisných knih. Byl prvním předsedou *Moravského kola spisovatelů* (1912—21), redigoval časopis *Niva* (1910—11) a *Barvičovu* edici *Slovenské besedy* (1893). Téměř dvě desetiletí let prstického působení věnoval osvětové a buditecké práci, obřanské období bylo zase obdobím jeho nejplodnější literární tvorby. Jeřábkovy literární počátky stály pod vlivem A. Jiráska →. V jeho duchu tvořil litomyšlské maloměstské historie s žánrovou drobnokresbou a humorem jasně pohody. Zážitky z těžké práce na zanedbaném moravském venkově poskytly mu látku k jeho nejcenějším prózám (*Počestná obec Valčice*, *Dílo saně*, *Černý chléb*, *Trýzeň duše*). Usiloval o pravdivý obraz vesnické reality; především v osudových dramatech manželských vztahů ukazoval vesnický život narušený chamtivostí, neuvědomelostí, tvrdostí, alkoholismem, špatným vlivem města. Vesnické povídky se vyznačují spádem a dramatictostí, úsporností popisu a výraznou povahokresbou; jimi chtěl burcovat proti netečnosti a falešné idyle.

BIBLIOGRAFIE

Obrazy života (Pp 1891), *Nové povídky a obrazy* (Pp 1894), *Z minulých dob* (Pp 1894), *Anna Bystřická* (R 1898), *Ze světa prostých lidí* (Pp 1898), *Doma* (P pro mládež, 1899), *Bodří maloměstšáci* (Pp 1900, 1920 s názvem *Naši maloměstšáci*), *Drobnosti z cest* (Ff 1902), *Ku břehům Baltu* (Ff 1902), *Idyla staničky třeshůvské* (P 1904, 1935 pod názvem *Stanička pod lesy*), *Napříč Itálií* (Ff 1907), *Dobyti Podolan* (R 1908), *Humoresky* (Pp 1909), *Prokleté peníze* (Pp 1909), *Počestná obec Valčice* (R 1909), *Jak život šel* (Ff 1909), *Z oblasti jezerních* (Ff 1910), *Šťěstí domova* (R 1911), *Dílo saně a jiná próza* (1910, 1927 pod názvem *Zátoka*), *Špetka kořent* (Pp 1910), *O mladosti radostná!* (P pro mládež, 1911), *Černý chléb* (Pp 1913), *Trýzeň duše a jiné povídky* (Pp 1918), *O sirotka* (P 1919, 1928 pod názvem *Ve vichřici*), *Dědina za války a jiná próza* (Pp 1920), *Honzíček dobrodinec* (P 1921), *Perun a červ a jiná drobná próza* (Pp 1922), *Krista a jiné povídky* (Pp 1922), *Život* (paměti, 1924), *Magnáti Růžové ulice* (Pp 1926), *Ostrov tro-*

sečnicků (Pp 1926), Gloria Manzoni (R 1927), Hospoda zbožných příkladů (Pp 1929), Otcovství (R 1932), Děvečka Páně. Ve víru (Pp 1929), Rechter Kvěch a jiná próza (Pp 1933), Bouře a jiné dědinské kroniky (Pp 1935), Mezi Lito-myšlí a Brnem (Ff 1941). — Výběry z díla: Těžké vlny (1945), Lidé na zemi (1947), Moravské povídky (1960).

LITERATURA

V. Martínek: V. K. J. (1919) a ve sborníku V. K. J., člověk a dílo (1926). D. Jeřábek v dosl. k Morav. povídkám (1960). šv

Růžena Jesenská

17. 6. 1863 Praha

14. 7. 1940 Praha

Po absolvování ženského učitelského ústavu v Praze (1882) učila v Mladé Boleslavi (1882–84), později na školách v Praze, od r. 1886 jako odborná učitelka. R. 1907 odešla předčasně na odpočinek a žila až do smrti v Praze na Malé Straně, podnikajíc časté zájezdy do ciziny (Balkán, Rusko, Francie). — Své práce uveřejňovala zejména v Květech, Světozoru (pseud. Martin Věžník), v Lumíru (pseud. Eva z Hluboké), v Moderní revui, v Národních listech aj. Redigovala Dětské Besedy Máje, Kalendář paní a dívek českých (1911–20), pedagogický časopis pro mládež Koule apod.

Do literatury uvedl R. Jesenskou Jan Neruda →, který ve svých Poetických besedách otiskl její prvotinu *Úsměvy*, lyrický deník křehkých a neplodných dívčích snů, připomínající intonací lidovou píseň a písňovou formou poezii Sládkovu →. Subjektivní lyrické ladění neustoupilo jako základní nota ani v pozdějších básnických sbírkách (*Rudé západy*) a v pracích prozaických (*Mimo svět*), ani v dramatech ovlivňovaných slovní dekorací symbolistické novoromantiky nebo rozkladným patosem dekadence devadesátých let (*Estera*). — K střízlivějšímu myšlení bez exoticky křiklavé fantastičnosti, příznačné pro její starší novely, a k větší kompoziční sevřenosti i výrazové úspornosti s narůstajícím smyslem pro psychologicko-prohloubenost dospěla J. až v rozlehlých románových skladbách s idylickou staropražskou kulisou, ať je to *Román dítěte* z proletářského prostředí

nebo sentimentální obraz osudů Havlíčkovy dcery Zdenky (*Legenda ze smutné země*) či svěžívotopisný román *Dětství*. Z jejich her zůstala dlouho na scénách konvenční veselohra *Devátá louka*. — Ve všech svých poetických i prozaických výtvorech, většinou lehce improvizovaných, projevovala J. citlivý smysl pro básnický jazyk (prokázala to mj. i převodem Ševčenkových básní), ideově ani tematicky se však neodchýlila jako učenlivý eklektik od vyežděných cest tehdejší žensky senzitivní literatury.

BIBLIOGRAFIE

Úsměvy (Bb 1889), Básničky (Bb pro děti, 1890), Dvě povídky (pro děti, 1890), Pohádky veršem (Bb pro děti, 1890), Okamžiky (Bb 1891), S vlašťovkami (Bb 1892), Tři listy (Bb 1892), Konec idvly (Bb 1892), V žití prouděch (D 1893), Jarmila (R pro dívky, 1894), Slitování a lásky (Bb 1895), Písně k Tvé duši (Bb 1899), Novely (1900), Nina a jiná próza (1902), Jarní píseň (R pro dívky, 1902), Touha a láska (Pp 1902), Balady a písně (Bb 1904), Rudé západy (Bb 1904), Román dítěte (1905), Legenda ze smutné země (R 1907), V pozdní chvíli (Bb 1909), Mimo svět (Pp 1909), Estera (D 1909), Nokturno moře (R 1910), K stínům (Bb 1912), Tanečnice (R 1912), Z nepřístupných zahrad (Pp 1912), Paní z Rosenwaldu (D 1913, i prem.), Cirkus (D 1915, i prem.), Princezna a krásný pošta (D 1916, i prem.), Hudba plachet (Bb 1917), Ivana Javanová (R 1917), Tajemství srdcí (R 1918), V závojích touhy (Bb 1919), Attila (D 1919, i prem.), Z kouzla světelných nocí (Pp 1919), Poslání (Bb 1919), Pohledy do duší (Pp 1920), Cizinka (R 1920), Odchod lásky (Bb 1922), Hrdinství (R 1923), Odhalená srdce (Pp 1923), Devátá louka (D 1924, i prem.), Čaj u Hostanů (P pro děti, 1925), Starý markýz (D 1926, i prem.), Mládí (Bb 1926), Je veliká láska na světě? (D 1926, i prem.), Srdce (Bb 1927), Lhostejný člověk (D 1929), Dětství (R 1929), Básně života a smrti (výbor, 1932), Láska (R 1933), Deset let a Rajna (D 1933, prem. 1934), Zlato (D 1936), Kouzelný darebák (D 1938, prem. 1939). — Sebrané spisy v I. 1925–38 (12 sv.). — Korespondence: Listy J. Zeyera a R. Jesenské (1918, usp. J. Krezar).

LITERATURA

J. Opolský: R. J. (1944). F. X. Šalda v KP 2 (1950, o hře v žití prouděch), v KP 7 (1953, o Legendě ze smutné země) a v KP 11 (1959, Ad vocem naší dnešní historické poezie — o Attilovi); J. Karásek ze Lvovic v kn. Tvůrčova a epigoni (1927); M. Majerová v kn. Spisovatelky dnes (1934). mh

Otto Ježek

7. 12. 1896 Čermná u Letohradu

30. 9. 1957 Praha

Pracoval v autoopravných pražské továrny Českomoravská-Kolben-Daněk a od osmnácti let tiskl v dělnických levicových časopisech verše, r. 1950 byl odměněn Svazem čs. spisovatelů v akci Pracující do literatury.

Ježkovy prosté, melodické verše plné optimismu jsou monotematickou oslavou života socialistické současnosti.

BIBLIOGRAFIE

Chvalte tuto zem (Bb 1951), Hudba života (Bb 1952), Růžový sad (Bb pro děti, 1954).

LITERATURA

V. Dostál v Tvorbě 1951 (Dělnický hlas v naší poezii). vk

Jidáš

Česká veršovaná skladba z poč. 14. stol., zpracovávající apokryfní legendu; dochovala se ve zlomcích obsahujících zhruba 280 veršů. Spolu s apokryfem o Pilátovi, zachovaném v kratším zlomku, náležela k legendickému cyklu skladeb na témata související s Kristovým životem a učením; cyklus se dochoval jen v nepatrných troskách. Jeho látkovým východiskem byla latinská prozaická sbírka legend Jakuba de Voragine *Legenda aurea*. Příbuznost v pojetí jednotlivých látek a formální podobnost všech zlomků tu dává možnost mluvit o nejstarší české epické škole. Cyklus byl určen českému šlechtickému publiku, jak svědčí zdůrazňování světského živilu, výpravných a dobrodružných motivů a rozpracovávání bojových, loveckých apod. scén na úkor náboženských prvků. Je pro to charakteristický právě zlomek apokryfu o Jidášovi, který rovněž naznačuje, jak se v skladbách uplatnil i vztah k domácí historické situaci: v zachovaném zlomku je při vyprávění o vraždě královice vložena třináctiveršová vlastenecky zabarvená narážka na zavraždění krále Václava III. r. 1306, která napomáhá datovat celý cyklus. Formální mistrovství a vyspělost básnického jazyka ve

všech zlomcích naznačují, že cyklus patrně navazoval na tradici českých veršovaných skladeb, které se nedochovaly.

EDICE A LITERATURA

Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu (1957). jk

Alois Jirásek

23. 8. 1851 Hronov

12. 3. 1930 Praha

Pocházel ze starého selského rodu; jeho otec, původně tkadlec, se vyučil pekařství. Aby mohl Jirásek studovat, byl v jedenácti letech poslán na rok do Velké Vsi u Broumova naučit se německy. V l. 1863—67 studoval na německém gymnasiu v Broumově, vyšší třídy pak na českém v Hradci Králové, kde r. 1871 maturoval. Chtěl vstoupit na akademii výtvarných umění, ale z existenčních důvodů vystudoval na filosofické fakultě v Praze historii. Od r. 1874 učil v Litomyšli, od r. 1888 v Praze na gymnasiu v Žitné ulici. Za první světové války jako jeden z prvních podepsal Manifest českých spisovatelů z května 1917, v němž se spisovatelé přihlásili k boji českého národa za samostatnost. Za své zásluhy literární působil krátce v senátu republiky za národně demokratickou stranu, aktivně se však politické činnosti nevěnoval. Svě práce tiskl hlavně ve Světozor, Lumíru, Osvětě, Květech, Zlaté Praze a Zvonu.

Dílo A. Jiráskova vyrůstá z demokratických, osvobozeneckých ideálů českého lidu v poslední třetině 19. stol. Doprňuje se v něm buditelská tradice literatury 19. stol. a zároveň vzniká tradice realistického historického románu, jímž se J. zařadil mezi přední prozaiky na přelomu století. I když první práce, z nichž některé tiskl ještě jako gymnasiální student (Světovzor 1871), patří poezii, obráží se již v nich typická jiráskovská problematika: zájem o lidový život, který poznal na rodném Hronovsku a který zobrazil i knize *Povídky z hor*, a zájem o českou minulost, zejména o tradici revolučního selství, která právě v jeho rodném kraji byla velmi živá a již věnoval také jednu ze svých prvních obsáhlejších povídek *Skaláci* o selském povstání

na Náchodsku r. 1775. — Prozaické práce A. J. se člení do tří vývojových úseků. V prvním, přípravném údobí psal menší povídky převážně z vojenského života. I když jejich děj je zasazen do minulosti, hlavně do 17. a 18. stol., je jejich historický rámec omezen na jednotlivou příhodu se snahou vykreslit výrazný lidový typ. Zároveň vznikaly i jeho první romány, v nichž byl J. ještě silněji než v povídkách poplaten romantické tradici historické prózy, jak se u nás utvářela od národního obrození za podstatného vlivu Waltera Scotta. Projíval se v nich sklon k pestrému, ale nepravděpodobnému ději založenému na náhodách a tajemstvích i na proplétání individuálních osudů, které překrývaly smysl historického dění. J. se v nich obrací hlavně k 18. stol., k osvícenství a jeho boji s temnem a k zárodkům národního obrození (*Na dvoře vévodském, Poklad, Sousedě*), ojediněle i k tématu z cizích dějin (*Ráj světa*), i k době dávnější, k husitství (*Slavný den*) a k působení jednoty bratrské (*Konec a počátek*). Avšak i v tomto přípravném období vznikla práce, která patří k J. vrcholným dílům. Je to jedna z Maloměstských historií, jež byly inspirovány autorovým litomyšlským pobytem, *Filosofská historie*; v povídce s námětem z revolučního roku 1848 se uplatňuje charakterizační umění, jiskřivý humor i smysl pro dobový kolorit. — V následujícím údobí ideového i uměleckého vyzrávání (1883—86), které je charakterizováno zejména několika menšími romány a drobnějšími povídkovými pracemi, ustálila se autorova metoda historického románu: usiloval na menším výseku z historie o zjednodušení děje a o vytvoření reálných postav. Obrátil se také hlouběji do minulosti, a to jednak do 16. stol., z něhož evokoval hrdinství českých zemanů, kteří v bojích za cizí zájmy obětovali životy (*V cizích službách*), jednak zobrazoval pobělohorskou dobu. Jeho romány *Psohlavci* a *Skály* představují nový pohled na tuto dobu. Proti elegickému tónu svých předchůdců (Třebízský →) nalézá J. v lidu vnitřní síly schopné vzepít se feudálnímu útlaku. V těchto dílech dozrála J. demokratická koncepce národních dějin, opírající se o Palackého → a na-

ležající v lidových silách měřítko všeho historického dění. To J. umožnilo zobrazit i nejtěžší dobu, aniž ztratil historickou perspektivu. Zároveň dozrál i jeho umění vypravěčské, jehož dominantou je poupatý děj a v němž postavy jsou při vši individuálnosti i představiteli určité historické tendence. V tom a ve schopnosti postihnout historický kolorit znamenalo J. dílo výrazný pokrok ve vývoji českého historického románu a svým realismem nabylo zásadního významu i pro vývoj celé české prózy v osmdesátých letech. Skály svým náběhem k celistvému společenskému obrazu naznačují už přechod k Jiráskovým velkým historickým dílům. Vedle hlavního románového proudu vznikaly i menší práce: historické povídky, hlavně s látkou z doby Jiřího z Poděbrad (*Zemanka, Maryla* aj.), práce pro mládež (převyprávěný cestopis Václava Šaška z Biřkova → *Z Čech až na konec světa*), mezi nimi i *Staré pověsti české*, svod nejznámějších pověstí z předdějinného i historického vývoje národa, a konečně i prózy ze současnosti, v nichž konfrontuje své společenské ideály a svou dějinnou koncepci s ideály a perspektivami současné společnosti (*Druhý květ, Na Ostrově*). — Třetí vývojové období od r. 1887 tvoří J. práce cyklické, často široké záběry společenského dění, skládané z dílčích dějových pásem a věnované husitství a národnímu obrození. Zvláště tady J. uplatnil své malířské nadání v kresbě velkých historických scén i své vypravěčství, jež vedlo k novému typu historické kroniky. V trilogii *Mezi proudy* zobrazil předpoklady husitského hnutí, rozpory jak uvnitř vládnoucí společnosti, tak mezi panstvem a lidem; román *Proti všem* zachycuje vzdušnou revoluční vlnu vrcholící bitvou na hoře Vítkově; dozívání husitství představuje umělecky nejzralejší J. dílo, trilogie *Bratrstvo*, sledující osudy bývalých husitských hejmanů na Slovensku; dědice husitských ideálů, jednotu bratrskou, ve sporech s Jiřím Poděbradským líčí nedokončený *Husitský král*. — Jestliže v husitství shledával J. vrchol českých dějin především proto, že tu přišly ke slovu lidové síly jako tvůrci historie, představuje mu zákonitě druhé významné období našich dějin národní obrození. Zasvětil mu

dvě práce: pětidílnou kroniku *F. L. Věk*, v níž na pozadí evropských událostí sleduje působení lidových buditelů v Praze i na českém maloměstě, a čtyřdílnou kroniku *U nás*, v níž podal svědectví o tom, jak obrození probíhalo bezprostředně mezi venkovským lidem, na rodném Hronovsku. V předvečer první světové války se J. znovu vrátil k pobělohorské době v románě *Temno*, aby podal celistvý obraz hluboké krize, v níž se ocitl národ působením protireformace a jezuitů na počátku 18. stol. Tato díla představují vyvrcholení J. tvorby. Rozvinul v nich svou demokratickou koncepci národních dějin na obraz celých epoch, ukázal lidové síly jako základ všeho dění, a hodnotí toto dění z jejich hlediska. Přitom nezná hrdinu v duchu romantické historické prózy od W. Scotta až po svého současníka H. Sienkiewicze. Dějiny tvoří v jeho pojetí lidové síly, a nikoliv jednotlivce. Proto často uvádí do děje historické postavy dříve, než začaly hrát svou dějinnou úlohu, zbavuje je tak falešného nimbu a ústrojně zasazuje do obrazu společenského dění. — Neoddělitelnou součástí J. díla jsou i divadelní hry, jež začal psát po svém příchodu do Prahy a jimiž zaujal přední místo mezi dramatiky své doby. I tu mají převahu hry historické. Historický ráz má přepis Sousedů do dramatu *Emigrant*, lyrická hříčka z doby Václava IV. *Kolébka*, veselohra ze života obrozenců *M. D. Rettigová* i tragédie z dějin polabských Slovanů *Gero*. Tento historický ráz, spojen s národně osvobozenec-kou ideou, objevuje se i v hrách, v nichž využil pohádkových motivů, aby se jejich prostřednictvím vyslovil k časovým otázkám (*Lucerna*, *Pan Johannes*). Jiráskovo historické drama vrcholí v husitské trilogii *Jan Hus*, *Jan Žižka* a *Jan Roháč*, v kolektivních dramatech, jejichž protagonisté zároveň charakterizují základní ideové tendence vzniku, rozmachu i konce husitské revoluce. Druhou tematickou oblast J. dramatické tvorby pak tvoří realistická drama ze života soudobé vesnice, která se snaží s kritickým ostřím zachytit působení prostředí na charakter člověka (*Vojnarka*, *Otec*, *Samota*). — Dílo A. Jiráska přiblížilo nejširším čtenářským kruhům pokrokové tradice českého národa a stalo se

zdrojem historického optimismu. Jeho velké výchovný dosah se projevil zvláště v době ohrožení národa za první světové války a za okupace, kdy posilovalo národní uvědomění a odpor vůči bezpráví, i po druhé světové válce, kdy se stalo významným pomocníkem v úsilí o zlidovění české kultury.

BIBLIOGRAFIE

Viktora (P 1874). Skaláci (P 1875). Povídky z hor (1898). Slavný den (P 1879). Na dvoře vévodském (R 1881). Ze zlatého věku v Čechách (P 1882). Konec a počátek (R 1882). Obětovaný (P 1883). Ráj světa (R 1883). Sousedě (R 1884). Poklad (R 1885). Pandurek (P 1886). Johanka. Z malých cest (Pp 1886). Psohlavci (R 1886. zfilm.). V cizích službách (R 1886). Maryša (P 1887). Zemanka (P 1887). Skály (R 1887). Nevollnice (P 1888). Na Ostrově (P 1888). Maloměstské historie (Pp 1890). Z Čech až na konec světa (adaptace cestopisu Václava Šaška z Bífkova, 1890). Vojnarka (D 1891, prem. 1890, zfilm.). Kolébka (D 1892, prem. 1891). Staré pověsti české (1894, zfilm.). Proti všem (R 1894). Otec (D 1895, prem. 1894). — U nás (kronika, 1. Úhor 1897, 2. Novina 1899, 3. Osetek 1903. 4. Zeměžluč 1904). Emigrant (D 1898, i prem.), M. D. Rettigová (D 1901, i prem.). Jan Žižka (D 1903, i prem.). Gero (D 1904, i prem.). Lucerna (D 1905, i prem.). zfilm.). F. L. Věk (R. 1. 1890, 2. 1895, 3. 1898, 4. 1901, 5. 1907). Bratrstvo (R. 1. Bitva u Lucence 1900, 2. Mária 1905, 3. Zebránci 1909). Samota (D 1908, i prem.). Pan Johannes (D 1909, prem. 1910). Jan Hus (D 1911, i prem.). Z mých pamětí (1. 1911, 2. 1913). Jan Roháč (D 1914, prem. 1918, zfilm.). Temno (R 1915. zfilm.). Husitský král (R. 1. 1919, 2. 1930, nedokončeno). — Báseň Aloise Jiráska (1930). Obnovit paměť minulých dnů (P 1954). Korespondence: Čtyřicet let s A. Jiráskem (Machar — Jirásek, 1931). Aleš — Jirásek (1947). Z korespondence Jiráska dramatika (1951). Jirásek — Winter (Sborník Národního muzea C 1961). Sebrané spisy u J. Otty v l. 1890—1930 (45 sv.), 1927—34 (47 sv.). Vybrané spisy: A. Jiráska Odkaz národu (1954—58, 32 sv., vusp. a s doslovy Z. Nejedlého). — F. Páta: Bibliografie Jiráskova díla (1921); J. Kunc: Soupis díla A. J. a literatury o něm (1952).

LITERATURA

J. Voborník: A. J. 1901; A. J., Sborník studií a vzpomínek na počest jeho 70. narozenin (1921); M. Hýsek: A. J. (1921); H. Jelinek: A. J. (1930); J. Frič: Život a dílo A. J. (1921); Zd. Nejedlý: A. J., studie historická (1921). Čtyři studie o A. J. (1949) a Doslovy k souboru spisů A. J. Odkaz národu (1960); J. Borecký: A. J. (1933); K. Horálek: O jazyce A. J. (1953); Z. Pešat: Boj o A. J. v zrcadle kritiky (1954). — Další literatura v Soupisu díla A. J. a literatury o něm (1952). zp

Vojtěch Jiráč

22. 5. 1902 Praha

7. 5. 1945 Praha

Narodil se jako syn zlatníka, mládí a léta studii prožil v Praze. Po maturitě (1921) studoval germanistiku a slavistiku na pražské universitě, kde byli jeho učitelé M. Hýsek, V. Tille a O. Fischer. Po doktorátu (1926) pobyl ještě jako stipendista v Göttingách. Po návratu učil v Praze na akademickém gymnasiu a na reálném gymnasiu na Smíchově. R. 1933 se habilitoval na Karlově universitě prací *Platens Stil* pro obor německé literatury, kterou potom přednášel, přejímaje postupně úvazky po O. Fischerovi →, až do uzavření vysokých škol. Příspěvky v časopisech Germanoslavica (která v l. 1931 až 1937 spouredigoval), Listy filologické, Časopis pro moderní filologii, Slovo a slovesnost, Kritický měsíčník i v denních listech (Národní listy, České slovo). Uspořádal antologii Lyrika českého obrození (1940) a výbor z básní německého baroka Růže ran (1941, s překlady E. Saudka).

Jiráčův vědecký zájem nebyl jednostranný. Záhy ho zaujala srovnávací problematika naší a německé literatury, otázky slohu a literárních směrů (klasicismus, biedermeier), v posledních letech života se pak věnoval převážně české literatuře 19. století. Od přísně vědeckých studií přecházel k živé a kultivované formě eseje i k příležitostným článkům a kritikám. Pokoušel se spojit zřetel literárněhistorický a sociologický (*Jak se písemnictví stane světovým*) vjedno s analýzou estetickou, která u něho převažuje a pro kterou měl několikrát předpoklady. Využil pro ni podnětů domácích (prací O. Fischera a J. Mukařovského) i cizích (německé formalistické a slohovědné práce F. Gundolfa, L. Spitzera, F. Stricha a jeho následovníků, O. Walzela aj.). Nejprve hledal ve stylistice způsob, jímž je možno spojit metodu lingvistickou se zájmem literárně psychologickým (*Dva překlady Fausta*). Prohluboval své rozborly literární techniky ve studiích o rýmu jednotlivých básníků (K. Hlaváčka, V. Dyka a K. H. Máchy) a snažil se přitom sloučit zřetel

individuálně psychologický s vědomím o nadosobní, strukturální povaze literárních jevů. Stylová hlediska pojímaná historicky vnášel důsledně do posouzení hodnoty literárního překladu (studie Obrozené překlady Mozartova Dona Juana) i originálu (studie Básnické vyjadřování Jana Kollára, obě v kn. *O smyslu formy*). Využíval je i pro řešení speciálních otázek, např. architektiky Nerudových Písní kosmických. Pozoruhodných výsledků dosahoval J. tam, kde se mu literárněhistorická analýza i slohový rozbor staly nástrojem k uchopení osobitých a trvalých hodnot básnického díla (*Erben čili Majestát zákona*). Eseje o Máchovi, Hálkovi, Nerudovi, Sládkovi a Vrchlickém, psané za okupace a obsažené v knize *Uprostřed století*, zařadily J. mezi naše přední bohemisty.

BIBLIOGRAFIE

Dva překlady Fausta (1930), Platens Stil (1933), Jak se písemnictví stane světovým (1940), Tajemství Křivoklady a jiné máchovské studie (1941, s K. Janským), Karel Hynek Mácha (1943), Erben čili Majestát zákona (1944), Benátský dialog (1945). — Posmrtně: Květinové torzo (1946), O smyslu formy (soubor studií, 1946), Uprostřed století (soubor studií, 1948). — Z překladů: J. W. Goethe, Viléma Meistera léta učednická (1928, s E. Saudkem).

LITERATURA

A. Grund v LF 1946; H. Siebenschin v Naši vědě 1950. mj

Miloš Jirko

20. 1. 1900 Němetice

u Valašského Meziříčí

24. 6. 1961 Praha

Studia na gymnasiu ve Valašském Meziříčí (1911–19) přerušila vojenská služba v první světové válce; moderní filologii studoval na Karlově universitě v Praze a dokončil (1924) v Bratislavě. Byl redaktorem Českého slova (do 1930), pak působil v Ústřední knihovně hl. m. Prahy až do r. 1940, kdy byl začten a vězněn až do konce války jako účastník domácího odboje v různých žalářích v Čechách a Německu (Pankrác, Drážďany, Berlín, Gollnov, Straubing, Kaisheim). V l. 1945 až 1948 pracoval opět v pražské knihov-

ně, pak se věnoval literární a překladatelské práci. — První verše otiskl r. 1917 v časopise středoškolského studentstva, jež založil a řídil, dále přispíval do Cesty, Června, Kmene, Hosta, Severu a východu, Lumíru, Lidových novin aj. Psal i studie o výtvarných umělcích a jejich díle (o A. Moravcovi, F. V. Mokrém, P. Dillingrovi, V. Sedláčkovi).

Jako básník se učil Jirko hlavně na senzualistických verších poezie Šrámkovy →, Neumannovy → a Tomanovy →. Převážná část jeho básnického díla vyjadřuje smyslové opojení ze života, radost z přírody a věcí, na něž J. reaguje s lyrickou bezprostředností a s uměním lehké improvizace. Celou jeho tvorbu prostupují živé reminiscence na ztracený a vždy znovu objevený venkovský domov. I v knížkách vydaných po druhé válce zůstává J. v podstatě básníkem smyslů, jeho tvorba se však obohacuje o aspekt společenský, který vykrystalizoval z otřesných zkušeností v době okupace. Podstatná část těchto veršů vznikla v nacistických věznicích a vyslovuje jak básníkovy deziluze a smutky, tak tvořivou víru ve svobodu osobní a národní (*Vězeň u okna, A přece!*). — Překládal také z němčiny (Remarque aj.).

BIBLIOGRAFIE

Duben (Bb 1919), Cesta (Bb 1920), Zníčí svět (Bb 1922), Vyloupené milování (Pp 1924), K staré vlně (Bb 1925), Vraždičí pianola (Pp 1928), Zraje réva (Bb 1932), Modrý jas (Ff 1936), Vězeň u okna (Bb 1945), A přece! (Bb 1946), Hvězdy a pouta (Bb 1950, kn. obsahuje sbírky Vězeň u okna, A přece!), Hořící šálvej (Bb 1959), Ptáci se vracejí (výbor z poezie, 1961).

LITERATURA

A. M. Piša v předml. a Z. K. Slabý v dosl. k výboru Ptáci se vracejí (1961). jn

Zdeněk Jirotko

7. 1. 1911 Ostrava

Studoval na reálce v Ostravě (1925—29) a vyšší průmyslové škole stavitelské v Hradci Králové (maturita 1933). V letech 1933—39 byl důstojníkem v Košicích, Banské Bystrici, Olomouci a jiných moravských městech. Dva roky působil na ministerstvu veřejných prací, pak až

do konce války se výhradně věnoval spisovatelské činnosti. V l. 1945—51 byl redaktorem ve Svobodných (Lidových) novinách, v l. 1951—53 v Dikobrazu, v l. 1953—62 v Čs. rozhlasu, od r. 1962 opět v Dikobrazu. — Příspěvky hlavně v časopisech, které redigoval. Je autorem četných rozhlasových her.

Hlavní tendence Jirotkovy literární tvorby, jejíž sloh formovala „škola“ Lidových novin, ztělesnila nejlépe hned jeho čtenářsky vděčná prvotina *Saturnin*. J. paroduje konvenčnost v lidském jednání a vyjadřování, odhaluje rozpor mezi přetvářkou a skutečností prostřednictvím suchého humoru, ovlivněného anglickou humoristickou prózou (Jerome Klapka Jerome) a založeného na gagových situacích, bonmotech a groteskním dialogu. Proti měšťákově strnulosti a malichernému rozumářství na jedné a proti úzké specializaci životní na druhé straně staví vnitřní bohatství lidské osobnosti, její schopnost bláznovství, hravosti a fantazie, umění žít podle své přirozenosti. Tudy vede podle J. cesta k životní radosti, pohodě srdce a prožitku poetičnosti světa. J. parodie konvenčnosti se uplatňuje zejména ve stylové rovině; sloh ženských románů a kovbojek paroduje autor v *Saturninovi*, zde také soustavně odhaluje frázi jako projev neupřímnosti a společenské uhlazenosti; *Muž se psem* je parodií románu detektivního. — V souboru J. povídek z let 1947—55 (*Profesor biologie na žebříku*) převládly krátkodeché, politicky mravoličné příběhy s poučnou tendencí.

BIBLIOGRAFIE

Saturnin (R 1943), Muž se psem (R 1944), Hvězdy nad starým Vavrouchem (3 rozhlasové hříčky, 1946), Profesor biologie na žebříku (Pp 1956).

LITERATURA

L. Soukup v dosl. ke kn. Hvězdy nad starým Vavrouchem (1946); V. Lacina v dosl. k Muži se psem (1954). jo

Jistebnický kancionál

Sborník husitských duchovních, válečných a agitačních písní, zaznamenaných

í s notací, a liturgických textů. Neúplně dochovaný rukopis pochází asi z poloviny 15. stol. a je opisem předlohy, vzniklé asi ve dvacátých letech 15. stol.; byl nalezen r. 1872 v Jistebnici u Tábora. Uspořádání a členění sborníku ve tři části (liturgické mešní zpěvy, příležitostné duchovní, bojové a agitační písně, liturgické zpěvy mimomešní) svědčí o tom, že byl příručkou husitského zpěvu pro rozmanité příležitosti. Zčeštění liturgických textů ukazuje, že šlo o liturgii některé z radikálních skupin, nejspíš pražské husitské strany Jana Želivského, blízké táborům. Literárně nejceněnější druhá část sborníku představuje průřez husitské zpěvní tvorby, na jejíž výsledné podobě se podíleli i lidoví tvůrci. Tyto písně zpracovávají způsobem srozumitelným prostému člověku náboženské myšlenky revolučního společenského dosahu, obsažené v traktátech husitských ideologů (např. píseň Kristovof jest ustavenie, zdůvodňující přijímání podobojí); jiné výslovně spojují náboženské úvahy s kritikou vládnoucích vrstev (např. písně skládané k tzv. poutím na hory, jako je útočná Slychal-li kto od počátka); zvláštní skupinu tvoří válečné písně slučující ideové výzvy s konkrétními příkazy „božím bojovníkům“; z nich je nejvýznamnější píseň tábořských vojsk Ktož jsú boží bojovníci, která obsahuje i výčet povinností pro jednotlivé skupiny vojska a přímo poukazuje k husitské bojové technice. Snadno zapamatovatelné písně měly mnohostranný význam při šíření revoluční ideologie, neboť byly významným prostředkem agitace mezi lidovými vrstvami. Zpěv umožňoval aktivní účast prostých lidí na ideovém zápase a stal se vůdčím kulturním projevem husitského období. Po umělecké stránce těží husitské písně ze starší tradice: např. v oblasti strofiky (třídílná strofa písně Ktož jsú boží bojovníci), ale obohacují ji uplatňováním nových námětů i uváděním osobitých uměleckých prvků (např. jednoduchá pětiveršová strofa písně Ó svolanie konstanské, která se dochovala mimo Jist. k., byla oblíbeným strofickým útvarem časových satirických a politických písní ještě v 16. stol.). Několik latinských písňových zápisů v Jist. k. ukazuje na souvislost mezi latinským a českým

duchovním zpěvem za husitství a na jejich vzájemné obohacování. Jist. k. je hlavním dochovaným souborem husitského zpěvu a nejvýznamnějším pramenem pro studium jeho ideového, literárního i hudebního významu.

EDICE A LITERATURA

Zd. Nejedlý: Dějiny husitského zpěvu 3–6 (1955–56). J. Hrabák v Dějinách české literatury I (1959). jk

Jaromír John

(vl. jm. Bohumil Markalous)

16. 4. 1882 Klatovy

24. 4. 1952 Jaroměř

Syn středoškolského profesora, filologa a spisovatele Václava Markalouse (1847 až 1905). Vyrůstal a gymnasiu vystudoval v Chrudimí (1900), přírodovědeckou fakultu v Praze (1900–02, 1903–05) a v Innsbrucku (1902–03), na universitě poslouchal i estetiku, historii umění a psychologii. Učil na středních školách v Praze (1905–07), v Kolíně a v Hradci Králové (1910–14). Válku prodělal s horskou vozačskou brigádou na Balkáně, později v Trutnově, Broumově a Pardubicích. Po vyhlášení samostatnosti působil v Brně (1919–26) jako redaktor a výtvarný referent Lidových novin, lektor konzervatoře, profesor gymnasia a docent výtvarné estetiky na brněnské technice. Od r. 1926 pracoval v Praze u tiskového odboru předsednictva vlády, organizoval obrazový archiv ČTK, s Fr. Halasem vedl propagační oddělení nakladatelství Orbis. V l. 1928–34 byl šéfredaktorem Pestrého týdne. Literatuře se zcela věnoval v l. 1935–38 v Novém Městě nad Metují a 1938–46 ve Slatiňanech u Chrudimě. V l. 1946–52 přednášel estetiku (od r. 1948 jako řádný profesor) na Palácového universitě v Olomouci. Rušnost jeho života ještě zvyšovaly časté cesty do zahraničí, do Vídně, Německa, Francie (1922–23 celoroční pobyt v Paříži), Anglie a Itálie. — Od univerzitních let vyvíjel čilou činnost osvětovou, organizační a lidovůchovnou (přednášky, putovní výstavy vkusu). — Časopisecky publikoval John-Markalous zejména v Lido-

vých novinách, v *Tribuně*, ve dvojjazyčné *Bytové kultuře*, kterou založil a redigoval, v *Pestrém týdnu* (tam na pokračování i romány *Výbušný zlotvor* a *Estét*) a v mnoha dalších časopisech a listech, i krajinských; v *Orbisu* založil a redigoval knižnici estetické literatury ARS. Ve dvacátých letech užíval pseudonymů Karel Klem, Toutegal a Zeffirin. Pod vlastním jménem Bohumil Markalous uveřejňoval výtvarné kritiky, odborné práce estetické, úvahy o estetické výchově. V estetice, která byla jeho vědeckým oborem, navazoval na Alfr. Lichtwarka, Ad. Løose, Ch. Lalá a M. Dessoira a svými rozsáhlými znalostmi a rozhledem chtěl působit na kulturu každodenního života. Tažením proti nevkuše a kýchli, jehož sociální kořeny analyzoval, i prosazováním zásad moderní bytové architektury a užitého umění připravoval nejdnou cestu meziválečné umělecké avantgardě i dnešnímu úsilí za kulturnější životní prostředí.

První beletristické pokusy Markalousovy jsou ze studentských let (poezie, drama, básnická próza). Propracovat se od ornamentální stylizace k prostotě pomáhalo mu studium realistických spisovatelů domácích i cizích, hlavně Rusů, zvláště Čechova, jemuž se podobá svým lidským humorem a laskavou ironií; spisovatelem se však M. stal teprve za války (tehdy také přijal pseudonym Jaromír John) pod prudkými nárazy životní reality a z vnitřní nutnosti vypovědět hrůzu z války i příklad životního názoru a pevného postoje řadového vojáka. Vrcholné dílo prvního tvůrčího období (1917–21), *Večery na slavníku*, výběr povídek většinou monologických, je kniha stesku po domově i hlubokého poznání „bytí a vědomí“ lidového kolektivu v jeho typických představitelích. Nové tvůrčí období začalo na počátku třicátých let hlavně protiválečnou a protifašistickou novelou *Zbloudilý syn*. Jestliže první J. tvůrčí období bylo celé ve znamení objevu prostého člověka a jeho mravní úrovně i všestranných schopností, ve druhém období (1933–42) se toto téma objevuje v próze pro mládež (*Topičovo australské dobrodružství*, *Vojáček Hubáček*); beletrie „pro dospělé“ podává obraz a kritiku měšťanského životního slo-

hu. Tak *Výbušný zlotvor* žaluje na buržoazní ničivou honbu za penězi, cynismus měšťácké společnosti a její nezáměr o osud člověka, román *Estét* je kritikou intelektuálské vyprahllosti a útěku od problémů života do světa umění, román *Moudrý Engelbert* je tragikomickým obrazem neschopnosti žít a milovat; toto neumění žít stejně jako měšťanskou lžikulturnost, přepjatost, přetvářku a sebeklamy ironizuje také v kratších veselých prózách (*Dořiní milenci*, *causerie Šibalství svršků*). Ještě než vypracal program své pronikavé a vtipné kritiky buržoazní společenské životní komedie, obrací se J. k „povrženým“ postavám z okraje společnosti a na jejich osudech ukazuje, jak se v bídě a bezmoci rodí a koncentruje fantastický odraz skutečnosti (*Eskamotér Josef*, *Pampovánek*, *Honda Cybulků* — tento poslední román nedokončen). Jeho dílo vznikalo z autorova vášnivého zaujetí pro prostý život, ze studia doby, prostředí, umění a společenské i individuální psychologie. Příznačným rysem J. metody je objevné využívání dobových dokumentů (někdy i jejich vymyšlení): inspirovaly autora a začleněny do stavby díla navozují bezpečně dobovou atmosféru a charakterizují postavy; takovým dokumentem jsou J. nejen dopisy (*Boský osud* je celý románem v dopisech), zápisy a jiné písemnosti, ale také oděvy, obydlí, náhrabky atd., i fotografie, jimiž ilustroval už román *Výbušný zlotvor* a pak *Moudrého Engelberta*.

BIBLIOGRAFIE

O dětských hrách a hračkách (1911, pod vl. jm. B. Markalous), O pohybu naší země (1911, pod vl. jm.), U táborového ohně (Pp 1917), Listy z vojny, jež jsem psal svému synovi (Pp pro mládež, 1917), Dojmy a povídky (1918), Humoresky (1918), Večery na slavníku (Pp 1920; 2. rozšíř. a přeprac. vyd. 1930), Tátovy povídačky (P pro mládež, 1921; 1934 přeprac. pod názvem Narodil se), Tabatěrka (Pp 1922), Pokorná služebnice (P 1932), Zbloudilý syn (P 1934), Eidický princip u T. G. Masaryka (1934, pod vl. jm. Bohumil Markalous), Boský osud („lilim lásky z r. 1872“, 1935, předtím už v *Tabatěrce*), Motýli — Kouzlo tance (Pp 1935, pův. v *Almanachu Spolku chrudimských akademiků* 1904), *Estét* (R, Pestrý týden 1935), Noční scéna (rozhovor, 1936), Rajský ostrov (P pro mládež, 1938), Co je umění (E 1938, pod vl. jm. Bohumil Markalous), *Vojáček Hubáček*. Podvuhodné příběhy čes. vojáka ve svět. válce (P pro mládež, 1939), *Topičovo australské do-*

brodružství (P pro mládež, 1939; od vyd. 1946 s názvem Australské dobrodružství Aloise Topiče), Moudrý Engelbert (R 1940, národní cena), Rady snoubencům udílené strýcem Romualdem (P 1940), Příběhy Dona Quijota (adaptace Cervantesa pro mládež, 1940), Dořiní milenci a jiné kratochvíle (Pp 1942), Kapitán Sekvenc (kapitola z románu Honda Cybulků, 1944). Byl Alois Šmahel, knihkupec v Jaroměři (P 1945), Eskamotér Josef (P 1946), Zakakala lelutinka (P 1946), Janus (E 1946), Pamповánek (R 1948, přeprac. 1949), Diamantové střešičky (P 1949, část románu Honda Cybulků), Mléčící povídkáři (P 1957), Šiba ství svršků a jiné kratochvíle (causerie a Pp. 1959). Výbušný zlotvor (R 1959). Některé práce estetické (např. Tragikomický paradox) jsou v rukopise. — Překlady (pod vl. jm. B. Markalou): Alfred Lichtwark, Kult květin (1916), Adolf Loos, Reči do prázdná (1929). Dílo Jaromíra Johna vychází v Čs. spisovatelů od r. 1954 s doslový H. Šmahelové, J. Hrabáka, V. Kocourka aj. — Bibliografie v letáku M. B.ahynky (1957).

LITERATURA

M. Blahynka: J. J. (1957; medailón s bibliografií), v dosl. k Výbušnému zlotvoru (1959), v NŽ 1957, ZM 1958 a v Almanachu Klubu čtenářů 1961. J. Opelik v předml. k Eskamotéru Josefovi a jiným prózám (1958); J. Hrabák v CMM (1952). Jub. čís. Panorámy 1942; L. Svoboda v NŽ 1952 (č. 5), R. Chadraba ve Tvaru 1952 a ve sborníku Václavkova Olomouc 1962 (1963, o jeho estetickém odkazu); V. Justl v ZM 1961. mb

Josef Jungmann

16. 7. 1773 Hudlice u Berouna

14. 11. 1847 Praha

Syn chudého domkáře, ševce a kostelníka, vystudoval v Praze piaristické gymnasium (1788—92), filosofii a práva (1795 až 1799). Stal se učitelem na gymnasiu v Litoměřicích, kde soukromě vyučoval češtině i v bohosloveckém semináři (od r. 1806) a k vlasteneckému smýšlení vchoval řadu kněží a učitelů. R. 1815 přešel na staroměstské gymnasium do Prahy, kde v nepovinném vyučování češtiny pokračoval (jeho školou prošla většina pozdějších spisovatelů). V l. 1834—45 byl jeho ředitelem (prefektem). — Od r. 1795 přispíval do Puchmajerových almanachů, pak do Hlasatele českého (zde stati O jazyku českém 1806), do Prvotin pěkných umění (zde 1813 překlad Herderovy stati o Slovanech, 1814 polemika Slovo k statečnému a blahovzdělanému Bohemariusovi), do Časopisu Českého muzea, Kroku.

Na rozdíl od Dobrovského → byl Jung-

mann přesvědčen o životaschopnosti českého jazyka a tím celé české kultury a hned od počátku své učitelské činnosti si kládł za cíl pomáhat jeho rozvoji (už r. 1800 začal překládat Ztracený ráj a sbírat slovní materiál češtiny). Svůj názor na důležitost jazykového vzdělání vložil ve dvou statích *O jazyce českém*, psaných ve formě rozmlouvání mezi příznivci a nepřáteli českého jazyka. Postavil proti sobě českou literaturu doby Veleslavínovy a neutěšený stav soudobý a navrhl cesty k jeho zlepšení. J., pocházející z českých lidových vrstev nezasažených ještě násilnou germanizací, založil svůj program na jazykovém pojetí národa (Čechem je ten, kdo česky mluví a píše, nikoli ten, kdo se k Čechům hlásí, ale mluví německy) a snesl důvody, proč je nutno pěstovat češtinu k větší dokonalosti a starat se o rozšiřování česky psané literatury. Byl přesvědčen o tom, že úkolem vzdělanců je šířit své poznání a vědění mezi lidové vrstvy, a tedy že jejich povinností je mluvit a psát česky. Tento jazykový program se stal nadlouhou programem mladé národní společnosti, poněvadž vyhovoval jejímu boji proti germanizačním snahám přežívajícího se feudálního řádu, a J. sám jej svým životním dilem důsledně naplňoval. Jeho původní básnická tvorba byla skrovná (obsahovala kromě dvou ještě anakreontsky podaných jen historickou romanci Oldřich a Božena a několik básní drobnějších), velký význam však měla činnost překladatelská. Filologické vzdělání, cit pro potřeby jazyka i schopnost vcítovat se v cizí umělecká díla učinily z J. na svou dobu vynikajícího překladatele, který chápal, že jazyk musí být velmi pružný a rozrůzněný, aby byl schopen vyjadřovat bohatství lidských představ, citů a myšlenek a aby mohl sloužit všem potřebám života. Svými překlady záměrně volených národních uměleckých děl vyspělých literatur (duchovního eposu *Ztracený ráj* J. Milтона, romantické povídky Atala od F. R. Chateaubrianda, Bürgerovy balady Lenora, Schillerovy *Ódy na radost*, *Písně o zvonu a Rukavičky*, Goethova idylického eposu *Heřman a Dorota*, Čarodějnického učedníka a *Písně milostičky a ně-*

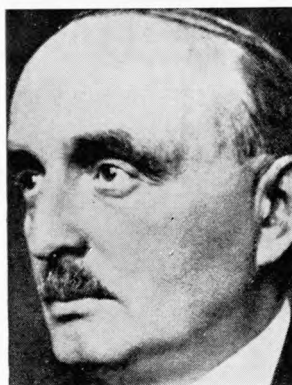
Jindřich Honzl

Josef Hora

Karel Horký

Jindřich Hořejší

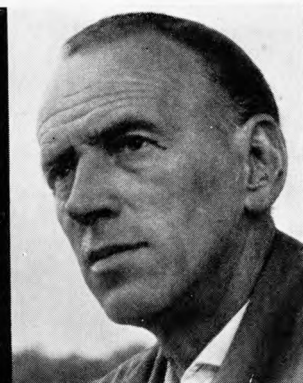
Ludmila Hořká

Josef Hrabák

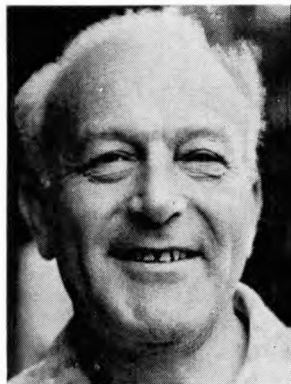
Bohumil Hrabal

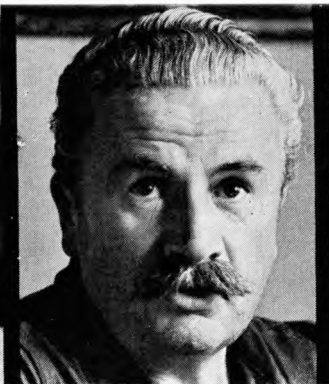
František Hrubín

Jaroslav Hůlka

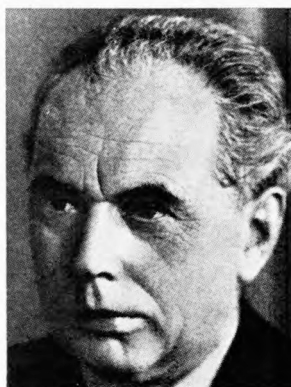
Jaroslav Janů

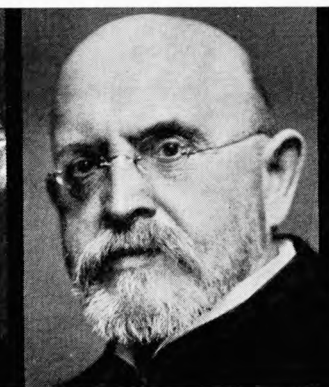
Milan Jariš

Joe Jenčík

Čestmír Jeřábek

Alois Jirásek

Miloš Jirko

Zdeněk Jirotka

Jaromír John

Josef Jungmann

kolika překladů jiných, Slova o pluku Igorově, Voltaira, Lukiána) položil J. základy novodobého českého básnického jazyka. Při své snaze nepodávat volnou adaptaci děl, nýbrž překlad filologicky věrný s vystižením uměleckého účinku do všech stylistických jemností, nevystačil s dosavadní slovní zásobou tehdejší češtiny, která podobných jazykově náročných děl v té době neměla, a musel tedy vytvářet nové významy slov nebo slova zcela nová. Postupoval při tom tak, že buď oživoval slova stará a zapomenutá, z užívaných slov tvořil různými příponami nebo předponami nová nebo jejich odvozeniny, přebíral z jiných slovanských jazyků (hlavně z polštiny a ruštiny) slova, která se hodila do jazykového systému češtiny, a konečně tvořil sám novotvary, přihlížeje i k rytmické a zvukové stránce a k tomu, jaké asociace může nové slovo navozovat. Jeho zásluhou se do českého literárního kontextu dostávala díla nejen klasická (jak tomu bylo dosud zvykem), nýbrž i díla moderní. Pojem klasický rozšířil i do antických literatur, s nimiž byl dosud spojován, i na literatury soudobé, ja si vědom toho, že „klasikové novější nestojí ani pod klasiky starožitnými, ani nad nimi, ale vedle nich v rovnosti“ (stať *O klasičnosti v literatuře vůbec a zvláště české* v Časopisu Českého muzea 1827). Položil rovnítko mezi pojmy klasický a dokonalý a jeho cílem bylo vytvořit také v češtině díla klasická, která by se stala majetkem nejen některých vrstev, nýbrž celé národní společnosti. Proto také vynakládala velké úsilí na vytvoření vědy české nejen duchem, ale i jazykem. Sloužil tomuto cíli organizačně (už r. 1810 se snažil založit Českou společnost, která by vydávala české knihy, později se účastnil organizování encyklopedie, jež měla v českém jazyce shrnout výsledky všech vědeckých oborů, byl inspirátorem prvního českého vědeckého časopisu Krok) i vlastními vědeckými díly. Jejich posláním nemělo být jen rozšiřování nových poznatků, podle J. založením především filologických, ale zároveň vytvoření českého odborného jazyka. Sestavil první českou učebnici literární teorie a poetiky a připojil k ní bohatou antologii příkladů nejrozmanitějších literárních druhů (*Slo-*

vesnost). Zpracoval přehledné dějiny české literatury podle jednotlivých období v souvislosti s dějními politickými i kulturními a ilustroval je dodnes cenným soupisem všech tehdy známých českých památek (*Historie literatury české*). A konečně sebral veškeré slovní bohatství českého jazyka psaného i mluveného a v abecedním sestavení slov vytvořil všechny jejich významy, uváděl je v souvislost s jinými jazyky, zvláště slovanskými (ale i s latinou či řečtinou a především s němčinou pro snazší určení významu), podle potřeby určoval jejich stylistické užití a do jisté míry přispěl i k ustálení českého pravopisu (do sporů o pravopis zasáhl už dřív prosazováním tzv. analogického pravopisu brožurou *O počátku a proměnách pravopisu českého*). Svým pětisvazkovým *Slovníkem česko-německým*, k němuž materiál sbíral s pomocí přátel plných třicet let, vytvořil největší dílo obrozenecké vědy a naplnil jím nejlépe svůj literární a politický program, spočívající na zásadě, že národ je živ, pokud je živ jeho jazyk.

BIBLIOGRAFIE

Slovesnost aneb Sběrka příkladů s krátkým pojednáním o slohu (1820; 2. vyd. 1845 s podtitulem aneb Nauka o výmluvnosti prozaické, básnické i řečnické se sbírkou příkladů v nevázané i vázané řeči). Historie literatury české aneb Soustavný přehled spisů českých s krátkou historií národu, osvícení a jazyka (1825, 2. přepr. vyd. 1849 rozšíř. o abecední seznam autorů s životopisnými údaji). O počátku a proměnách pravopisu českého (1828, s V. Hankou), Beleuchtung der Streiffrage über die böhmische Orthographie (1829, s K. Vinařickým). Slovník česko-německý (1834–39, 5 sv.). Sebrané spisy veršem i prózou (1841). — Překlady: F. R. Chateaubriand, Atala aneb Lásky dvou divochů na poušti (1805); J. Milton, Ztracený ráj (1811); J. W. Goethe, Heřman a Dorota (1841, v Drobných spisech). — Korespondence s A. Markem v ČCM 1881–84, 1886; J. Kollárovi v ČCM 1880. — Sebrané spisy u Kobra v l. 1869–73 (3 sv.). Překlady Jungmannovy kriticky vydal J. Dvořák, M. Komárek a L. Pallas (1953, 2 sv., s rozsbory). Slovo o pluku Igorově poprvé vydal A. V. Francev (1932). Zápisky vydal J. Emler v ČCM (1871) a Z. V. Tobolka (1907). Krátkou historií národu, osvícení a jazyka F. Vodička (1947), který uspořádal i výbor *Boj o obrození národa* (1948).

LITERATURA

V. Zelený: Život J. J. (1883); E. Chalupný: J. J. (1909), J. J. (1912) a v ČCM 1912 (o překladi Ztraceného ráje); I. Do anský: Jungmannův odkaz (1948); A. Jedlička: J. J. a obrozenecká ter-

minologie literárněvědná a lingvistická (1949). A. Novák v LF 1910 (o jeho studii o Klasičnosti); M. Szykowski v kn. *Polská účast v čes. národním obrození I* (1931); F. Vodíčka v knihách *Počátky krás. prózy novočes.* (1948, o překladu Ataly), *Cesty a cíle obrozené literatury* (1958), v *dosl. ke Krátké historii národu, osvícení a jazyka* (1947) a v *předml. k výboru Boj o obrození národa* (1948); J. Levý v kn. *Čes. teorie překladu* (1957); J. Hrabák ve *Studích o čes. verši* (1959) a v *Listu Sdružení morav. spisovatelů 1947–48* (o překladu Zřačeného ráje). K. Hlkl v LF 1911 (o pramenech a předlohách Slovesnosti); J. Vlček v LF 1912 (o romanci Oldřich a Božena); M. Hýšek v LF 1914 a 1919 (Jungmannova škola kritická); B. Havránek v *Tvorbě* 1947; K. Polák ve *Slavii* 1947–48 (Jungmannovo pojetí Goetha); J. Zima v *SaS* 1956 (o překladu Ataly). rh

Milan Jungmann

18. 1. 1922 Hořany u Mostu

Po maturitě na gymnasiu v Praze (1941) byl knihovníkem na ministerstvu osvěty (1942), potom pracovní nasazen. Po válce se vrátil na ministerstvo osvěty (do 1946) a zároveň začal studovat ruštinu a češtinu na filosofické fakultě Karlovy

univerzity (absolvoval 1950). Byl zprvu redaktorem časopisu Praha—Moskva (1954 až 1955), od r. 1955 dosud je redaktorem *Literárních novin*, kde soustavně kriticky sleduje především současnou českou prózu. Překládá z ruštiny (Gorkij, Avdějenko, Nikolajevová, Karnauchovová, též ve spolupráci s J. Petrmichlem, S. Machoninem aj.), píše doslovy k edicím různých českých i ruských autorů, je spoluautorem *Nástinu dějin české literatury a školských čítanek*; s M. Drozdou redigoval a předmluvou opatřil sborník materiálů z III. sjezdu sovětských spisovatelů (*Literatura velké iniciativy*, 1960).

V pravidelné kritické praxi snaží se Jungmann charakterizovat dílo především v jeho souvislostech s progresivními tendencemi soudobého literárního vývoje. V literárněhistorické monografii o Karlu Novém užil převážně jen životopisné metody, skládající z motivů díla obraz autorovy životní zkušenosti a vývoje jeho světonázorového stanoviska.

BIBLIOGRAFIE

Karel Nový (1960). rp